

*Авторска справка за
приносния характер
на трудовете
(резюмета на
научните трудове)*

Септември

2018

доц. д-р Моника Борисова Богданова, дпн

За участие в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ по професионално направление 3.4. Социални дейности /Професионално ориентиране и консултиране, Социална работа със семейства/, обявен в ДВ бр. 50/15.06.2018 г.

Научни степени и академични длъжности:

1. Доктор по педагогика, 05.07.01 Теория на възпитанието и дидактика (Основи на социалната работа), диплома № 31188/26. 02. 2007 г.
2. Доцент по научната специалност 05.07.01 Теория на възпитанието и дидактика (Основи на социалната работа), свидетелство № 26776/19. 01. 2011 г.
3. Доктор на педагогическите науки по 1.2. Педагогика (Професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности), диплома № СУ2015-7, изд. на 30. 04. 2015 г.

* Резюметата на публикациите по конкурса включват публикациите на кандидата след присъждането на академичната длъжност „доцент“, 2010 г.

В областта на професионалното ориентиране и консултиране в социалната работа

На теоретично и концептуално равнище

Разработена е малко позната проблематика (особено в България), като авторът се основава на достиженията в научната област на професионалното ориентиране и консултиране (ПОК), разширявайки научното поле по посока деца и младежи със специфични потребности – очертани са спецификите и особеностите и е защитено понятието „специфични потребности“. Разработена и защитена цялостна система за интегрирането на ПОК в работата на специалистите (социални работници, педагози, специални педагози, психолози, медицински специалисти и др.) в мултидисциплинарни професионални екипи (1, 2, 8, 13, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 29, 48, 49, 51).

На базата на международни практики и модели е изработен автентичен синергичен модел за ПОК на деца и младежи със специфични потребности, до равнище на **приложен модел** на синхронизиране на различни прагматични подходи, но в същността му като механизъм за

извеждане на друго автономно ниво на системата и на отношение към нея като към такава – спонтанно самоорганизираща се, динамична и отворена (17, 18, 28).

Направен е концептуален анализ и синтез на възможностите на психоаналитичния подход, мултисензорния принцип и специфичните подходи за професионално ориентиране и консултиране в специализирани институционални развиващи среди (13, 24, 26).

Защитена е идеята „учене чрез опита” като инструмент за ПОК и кариерно развитие, като е направено и цялостно изследване на връзката ПОК-пазар на труда-подбор на персонал и процесите по кандидатстване за работа като актуален завършващ етап от изграждането на личната кариера (5, 15).

На практико-приложно равнище

Разработени са въпросници и инструменти за професионално ориентиране, и кариерно консултиране, консултантски наръчници и ръководства (7, 8, 9, 13).

Проведени са емпирични изследвания, за да се очертае не само актуалното състояние на проблематиката, но и да се изведат перспективите пред интеграцията на децата и младежите със СП, реалните възможности за тяхната трудова реализация (2, 25, 38).

В областта на социалната работа с деца и семейства

На теоретично и концептуално равнище

Разработена е малко позната проблематика (особено в България), като е изведена авторова теза за същността на социалната работа като практико-приложно поле, защитавайки тезата за възможността пред нейното концептуализиране и развитие през психоаналитичната парадигма. Направен е авторски прочит на взаимовръзките между социалната работа и научни дисциплини като педагогика, психология, медицина (14, 32, 40).

Разработени са фундаментални идеи за социалната работа с деца и семейства – значимостта и особеностите на връзката майка-бебе, бебе-привилегирован Друг, езикът като нереч, страданието. Изведени са спецификите на консултирането и социалната работа с бебета, малки деца през психоаналитичната парадигма, като е защитена необходимостта от обособяването ѝ като специфично практико-приложно поле в това на майчинството и ранното детско развитие (3, 4, 14, 22, 32, 41, 42, 43, 45, 46, 47).

Направена е връзката между психоанализата и педагогиката, като ресурс за осъществяване на педагогическо консултиране от страна не само на педагозите, но и на социалните работници (40, 44, 50, 52).

На практико-приложно равнище

На базата на международни практики и модели са изработени автентични такива (Модел

за работа с деца с церебрална парализа, Модел за работа с (преждевременно родени) бебета) (3, 35).

Синергията на приносите в двете полета

На теоретично и концептуално равнище

Мултисензорният принцип е развит като терапевтичен и консултантски подход, като е част от концептуалната разработка на автора и в двете полета (10, 36, 39).

Аргументирана е необходимостта от теоретична парадигма при реализирането на социална работа и професионалното ориентиране и консултиране, като и двете полета са разработени през психоаналитичната перспектива и синергията. Разработени са необходимостта и механизмите за развитие на специалистите, което от своя страна би развивало екипите като трансдисциплинарни (27, 30, 32, 33, 34, 37, 38).

На практико-приложно равнище

Осъществената връзка на теоретично равнище между различните научни области (медицина, педагогика, психология, социална работа) е фундамент в кариерното развитие на специалисти в различни организации (социални работници, (специални) педагози, логопеди, лекари, ерготерапевти и др.) (3, 4, 30, 31, 33).

Направени са конкретни предложения за промяна на политики, стратегии и организационни практики по посока необходимостта от избор на теоретична парадигма и система за кариерно развитие на специалистите (1, 2, 3, 4, 16, 18, 19, 20, 21, 26, 29, 30, 51).

Разработена е авторска система от пиктограми за работа с деца и младежи със специфични потребности (ТОАз), както и жестомимични речници – общ и за бебета (6, 11, 12).

Научните постижения на автора са структурирани, апробирани и приложени в конкретни практики („Зелената къща“, „Зеленият двор“ и др.), както и в работата на специалисти, развиващи се, и обучаващи се психоаналитично.

I. Монографии

1. Мерджанова, Я., Богданова, М. Европейско кариерно образование и националната перспектива. С., 2012.

❖ *Богданова, М. - Параграфи 5. Съвременни национални и международни политики за кариерно образование и 6. Кариерните услуги в България – състояние и тенденции от втора част, както и емпиричните верификации 10.4.2. в трета част*

Резюме:

5. Съвременни национални и международни политики за кариерно образование

Обхватът на проведеното законодателно проучване на кариерното образование в училище е структуриран по два основни параметъра и валидизира информация за 32 държави:

- типове образователни системи

и

- регионална гео-политическа специфика.

1. Единно средно образование – Скандинавски страни (Норвегия, Швеция, Финландия).
2. Англосаксонски тип поливалентно образование (Англия, Шотландия, Ирландия, Нова Зеландия).
3. Континенталноевропейски „немски“ тип дуална система на образование – (Германия, Австрия, Холандия (Кралство Нидерландия)).
4. Комунален Латино-Средиземноморски тип образование (Андора, Португалия, Швейцария).
5. Балкански страни (Косово, Черна гора, Сърбия, Македония, Албания) и Централна Европа (Словакия, Унгария, Полша).
6. Прибалтийски републики – Литва, Латвия, Естония.
7. Украйна, Молдова
8. Канада и САЩ
9. Други (Сингапур, Кипър, Турция, Грузия).

6. Кариерните услуги в България – състояние и тенденции

По света кариерните услуги се предоставят в информационни и консултативни центрове, училища (във всички нива на образованието), регионалните служби, на работното място, в частния и публичния сектор, както и като социални услуги.

Дейностите могат да се осъществяват индивидуално и в групи, пряко или от разстояние (включително под формата на телефонни и Интернет услуги). Услугите включват посредничество при предоставяне на кариерна информация (устно, на хартиен носител, по електронен път и в други формати), интервюта, тестове и инструменти за самооценка, програми за кариерно обучение (подпомагане в развие на умения за управление на кариерата, самопознание и анализ, развитие на способности), различни програми (обучителни и управленски).

Кариерните услуги са насочени както към кариерно планиране (свързано с идеите за учене през целия живот, взимане на решения, управление на редица събития и роли, което формира кариерата на човека и подпомага постигането на неговите цели. Изборът на професия е важна част от този процес, така и към:

- кариерно обучение – целта на кариерното обучение е да подпомогне учениците (студентите) да развият своето себепознание, да придобият познания за света на заетостта, професиите и възможностите за обучение и да формира у тях нагласи и способности за справяне с приваляването на съвременния пазар на труда, при взимането на кариерни решения и в процеса на самоопределяне;
- кариерно образование – препраща към организираното теоретично и практическо обучение, в резултат на което учениците (студентите) развият знания и умения, необходими за планиране на кариерата и формират нагласи, готовност за учене през целия живот;
- кариерно консултиране – подкрепя при взимането на информирани решения по отношение развитието на собствената кариера. Темите, които са обхващат по време на процеса са свързани предимно с избора на професия, обучение, заетост;
- посредничество при предоставяне на кариерна информация – структурирани данни относно образованието, пазара на труда, професиите и връзките помежду им.

Кариерните услуги в България на ниво училище все още се свързват с професионалното ориентиране и консултиране (част от кариерното обучение), което се фокусира върху темите за професиите, включително естеството на труда, работната среда, изисквания за професионални умения и т.н.

Освен услугите в кариерните центрове, последните години се засилва активността на Агенциите за подбор и обучение на персонал, докато едновременно с това – услугите на държавните Дирекции “Бюро по труда” се минимализират.

Въпреки декларираните желания и опити за професионализация и стратегическо развитие на сферата – все още не можем да кажем, че има напредък по отношение на мрежа от партньорства и информация, систематичност на услугите и разнообразие.

Масовата безработица се отразява крайно неблагоприятно върху младежите – младежката безработица се обуславя от действието както на социално-икономически, политически и демографски фактори, така и от тези, произтичащи от проблемите в образователната система, която е призвана да осигури на младите хора квалификация в динамичните условия на пазара на труда. Значителна част от младите хора трудно намират

работа, нямат възможност да натрупат трудов стаж и професионален опит, а работодателите избягват да ги назначават, тъй като са необходими допълнително средства и време за обучение. Най-често на тях се гледа предимно като на временни работници, на които се заплаща по-малко от стандартното за дадена позиция. Едновременно с това, безспорен факт е, че безработицата носи на младите хора не само икономически трудности, но и води до неудовлетвореност, пониженосамочувствие и дистрес, а понякога и до асоциално поведение.

От друга страна, все по-често се говори за умения за заетост, преносими умения и трансфер на знания в (и от) различни области, гъвкавост на образованието и повишаване ролята на неформалното образование, професионална и образователна мобилност. Създадена беше и карта на кариерни услуги, чрез която могат да се намерят кариерен специалист, център, бюро потруда или друга специализирана услуга, а кариерните консултанти могат безплатно да се включат.

Именно в тези условия на пазара на труда въпросите за кариерното образование са все по-актуални, а мерките и стратегиите в полето – все по-необходими. Предстои изграждането на традиции и разширяване полето на компетенции и приложение, а качеството на кариерните услуги и тяхното развитие следва да е предмет на договор за сътрудничество между съответните министерства.

10.4.2. Емпирични верификации

Процесът по въвеждане на Индивидуалната учебна книга за академично кариерно планиране като част от модела на работа със студентите от Факултета по педагогика премина през следните етапи:

1. Проучване потребностите на студентите от подобна книга.
2. Обучение за нейното разработване и използване.
3. Оценка на резултатите.

Първи етап – “НЕОБХОДИМА ЛИ Е КНИГАТА?”

Целта на реализираното изследване е многопланова: да се проучи актуалното състояние на уменията на студентите за академично кариерно планиране, както и потребността от създаване на Индивидуална учебна книга за кариерно развитие в академична среда.

Дизайн на изследването

Изследването беше проведено през месеците май-юли 2011 г. и обхваща студенти от СУ “Св. Кл. Охридски”.

Методиката на изследване включва частично стандартизирана анкетна карта от 18 въпроса.

Изследването бе проведено сред 62 студенти от специалностите Социални дейности (43), Педагогика (14) и Неформално образование (5).

Втори етап – АПРОБАЦИЯТА

С цел проучване ефективността на работата с Индивидуалната учебна книга за академично кариерно планиране и развитие на нейния ресурс в процеса както на кариерно консултиране, така и при кандидатстване за работа, проведохме анкетно проучване сред студенти от СУ “Св. Кл. Охридски”, които бяха обучени и работеха с нея в рамките на 3 месеца (октомври-декември, 2011 г.).

Изследвани лица – студенти 3 курс, специалност Социални дейности (12 ИЛ) и специалност Неформално образование, 4 курс (6 ИЛ).

Работата с Индивидуалната учебна книга за академично кариерно планиране доказва своята ефективност по отношение не само процесите на самопознание, самооценка и планиране на бъдещи цели, но и при систематизирането на различни аспекти от професионалното развитие на студентите.

В заключение можем да обобщим, че с реализираното изследване на първия етап защитихме не само потребността от създаване на Индивидуална учебна книга за академично кариерно планиране, но и очертахме основните механизми за удовлетвореност от процеса на обучение, трудностите в процеса на академично кариерно планиране, позитивите.

Беше реализирано установеното, че процесът по работа с Книгата следва да бъде свързан и с провеждане на тренинг за (само)рефлексия върху личностните потребности и планиране на представянето при различни образователни, квалификационни и професионални

активности. Именно това подпомогна реализацията на втория етап (апробацията), в който доказахме ефективността на работата с Книгата.

Потвърдихме и твърдението, че тя би могла да бъде въведена като добра практика, стандарт при явяване на интервю за работа, представяйки не само академичните постижение, но и пътя на цялостното професионално (и личностно) развитие. За нейното налагане е необходимо да се търсят партньорства на различни нива и най-вече – на ниво (университетски) кариерни центрове.

Освен това, се изяви една възможност книгата да се мисли и реализира като отворена – всеки ползващ я, да допълни своите необходими модули или да отмахне ненужните. Така тя действително ще бъде индивидуална не само като функция, но и като структура.

2. | Богданова, М. Професионално ориентиране и консултиране за деца със специфични потребности. Или приказката за грозното пате и черния лебед. С., 2012.

Резюме: По данни на Световната здравна организация, процентът на хората със специални нужди варира между 10 % и 13 % за различните държави, като средно децата със специални потребности са 10 % от детското население”. Това е международната статистика. За България такава няма. Често детето с увреждане го застига съдбата на грозното Пате преди (или без да успее) да стане красив Лебед – оставено в специализирана институция с тежък хоспитализъм. Или изоставено символично, в дома си. Или отглеждано от родители, забравили за себе си, насочили всичките си усилия към него. Техният силен страх, свързан с въпроса какво ще се случи ако умрат, кой ще се погрижи за порасналото вече дете (как и дали изобщо), се активира ежедневно. Често родителите срещат финансови трудности, такива свързани с професионалната им реализация, намирането на детска градина и училище, браковете се разпадат...

Но без патос – децата със затруднения нямат нужда нито от съчувствия, нито от състрадателно специално отношение. Специални са всички деца и колкото повече работя, толкова повече си мисля, че ежедневното пре-откриване на подходите, методите и Детето са в основата на творчеството и успешното стимулиране на неговото развитие. Пясъкотерапията и мултисензорният подход не са ефективни само при децата с увреждания – те би трябвало да са част от концепцията за работа и развитие на всяко дете.

Тук се налага едно терминологично уточнение – дали е дете с увреждане или дете със специални образователни потребности, в неравностойно положение, инвалид? Търси се общоприет термин с цел да няма дискриминация, да се дават равни шансове. Лакан е казал: „Нещата са в думите” – и те са важни, а говорейки за деца с проблеми е важно и как се казва. Приемам като понятие „дете със специфични потребности”, въпреки че и то не е съвсем точно.

Във всички случаи, необходимо е разработването на специални методики както за обучение на децата със специфични потребности, така и за определяне вида специално образование – под каква форма да бъде то, чрез какви подходи, методи. Спорът специализирани училища или интеграция, включване вече се връща отново в началото – страни, които имат традиции изразяват съмнения по отношение на лозунга: „Интеграцията е важна за всяко дете!”. Да, но не на всяка цена, не във всеки случай.

Важен е и въпросът за диагностицирането – така наречените IQ тестове не са сигурен начин за определяне както посоката на работа с Детето, така и на нуждата от специално образование. Затруднения в обучението имат деца както с ниски, така и с типични за възрастта равнища на коефициент на интелигентност. Както е известно и че деца с високи стойности на IQ също често срещат трудности. Тези вариации могат да се дължат на различни причини – стрес, дезадаптация, специфична комуникация и т.н.

Една от възможностите за децата с различни затруднения да бъдат свободни, да усещат, че нещо зависи и от тях, че са полезни, изпитвайки удоволствие и удовлетворение от това, което правят е развитието на ефективна система за професионално ориентиране и консултиране (наричано още и образование за развиване на възможностите). Професионалното реализиране на процеса изисква да се имат предвид спецификите на заболяването, как диагнозата се свързва с актуалното състояние на детето (младежа), но и какви са Желанията, способностите, уменията, въпреки ограниченията на болестта. Механизъм за това е адаптацията на пиктограми, жестове, на идеята за МАКАТОН – мета „речта”, която изгражда мост и прави възможно общуването.

3. | Богданова, М. Посрещането на бебето през думите и в Света. Перинаталност и психоанализа. С., 2016.

Резюме: Бебето съществува! Това вече не е новина – и за науката, и за практиката на психоаналитиците. Какво разбира бебето? Как говори? Как да бъде разбрано? Как да го посрещнем? Как да го слушаме? Защо е важно?

Франсоаз Долто е тази, която прави нововъдения в начина на слушане на новороденото, на детето „като личност“, на която се разказва за ситуацията в семейството и за всичко, което го засяга, като на човешко същество, с което се говори, а не се говори в негово присъствие, като че ли не съществува и не разбира. Тя говори с него като с възрастен – като Субект, който има Желания, а не е само обект на обучение, възпитание, въздействие, насочване...

Именно Ф. Долто доказва важността на „истинското и пълно слушане“, чрез работата си тя показва, че всяко същество е един възрастен, който чува и запазва всичко – когато е в утробата (in utero), бебе или като малко дете. И може да чуе всичко и да разбере, когато му говорят или когато усеща случващото се, без дори да бъде назовано – това, което не е казано с думи ще бъде казано с болка и изразено чрез болезнено състояние.

Да слушаш мълчанието на бебето, на детето, когато гука или издава звуци, когато играе или се храни, когато родителите са около него е само една малка част от работата на психоаналитика, който намира начин да каже истината и по този начин да постигне сякаш магично лечение.

Истината всъщност има история – през рода и традициите, изпълнени с обичаи и ритуали – нишки на при-вързване на човешкото същество към културата и общността. Именно в процеса на „разделяне–индивидуализиране“ става въпрос за придружаване в етапите на раздялата „майка–дете“, в зависимост от функцията на бащата като трети. За да се придружат разделите, за да се избегне те да се извършат много рязко или внезапно е необходимо място за прием и подготвителна среща деца–родители – място–посредник в поддържането, помощта и съдействието при разделите, които изправят семейството пред нови хоризонти. Такова място за ранна социализация и превенция е Зелената къща, която има своя образ и в български условия, където често отговорите за детското поведение се поставят единствено в образователния регистър. Именно гъвкавостта на изслушването, дешифрирането на това, което детето „казва“ с поведението, жестовете, може да направи промяна (у родителите и у професионалистите). Става дума и за промяна на представата в рамките както на теорията, така и на практическата работа, защото въпросите, които детето провокира у възрастните, които го приемат и ще го посрещат, предполагат постоянно внимание, отговорност и ангажираност, за да се декодират думите и въпросите, които задава и които винаги са урок.

И това във време на триумфираща невробиология и поведенчески теории, които се стремят да се издигнат от ранга на псевдо-науки до величието на признати науки, даващи рецепти и притежаващи всички отговори за психичното и страданието. Във време когато всеки изобретява науката „на момента“ и в единствено число, без историчността на идеите и изследванията, психоанализата е подложена на изпитание, устоявайки дълбочината на психичното и липсата на „бързи и лесни решения, зависещи единствено от рационалните усилия“.

Психоанализата се интересува от причините за дадено поведение, страдание, тъга, които „изплуват“ от несъзнаваното чрез речта. И ако преди години е имало спор съществува ли несъзнаваното или не, днес отговорът е категоричен: „Съществува!“ То е онази скрита, непозната (от/за нас) част от психичното, която е „структурирана като език“ (Лакан). Неговите загадки трудно се решават рационално или чрез съветване – необходимо е време за разгадаване. Именно това е пространството на психоаналитичния кабинет и работата на психоаналитика – да намери връзките, да съпроводи в търсенето на отговорите, да лекува чрез думите. Психоанализата смята, че психичният живот започва далеч преди раждането на бебето – преминава през поколенията, историята на рода, тайните, трудностите, срещата на двама души, които (си) пожелават дете. Тя е начин на мислене, метод, разбиране на Света, четене между редовете, търсене, желание да се разбере...

Как един психоаналитик работи в екип и развива членовете му, как заработва единен подход в дадена организация, посрещаша страданието и въпросите на бебетата, децата и

семействата – това е основното предизвикателство пред екипността, подчинена на единно разбиране за психичното.

Тази книга е в траекторията на търсенето, на Желанието да се намери или да се очертае персоналната истина през познанието за Началото – в утробата и малко след това. Период наречен пренатален – на оличностяване и усвояване (на тялото и на света), през отделянето на бебето/малкото дете от Другия. Пораствайки в едно „тяло-език“ (по Barral, 2011), сътворено и от историята на неговите пра-родители.

4. | Богданова, М. Бебето, детето и техният език. С., 2017.

Резюме: Кога се е появил говорът като израз на езика, на речта? Няма писано свидетелство дали Адам и Ева са си говорили в Рая – за тях се разказва в Библията. Общуването им е било на мета-ниво – духовно общуване, отвъд речта – сакрално слово, дълбоко, без думи. И Словото става плът, о-живява, и става живо слово, или мълчано слово – в мълчанието, безмълвието, дълбок словесен разговор с Бога, интуитивна среща със себе си.

Дали речта не е част от наказанието на Адам и Ева – да се опитват да-се-разберат през ограниченията на словото? Дали проговаряйки, не са загубили Рая (и в себе-си)? И всъщност защо му е на човека да говори, ако иначе е в утробата на всичкото? И как така единственият диалог в Началото е със Змията-прелъстителка, с изкушението? И защо Ева, означава-ща Живот, нарушава забраната? Как Животът нарушава повелите, оставяйки херувими, за да пазят Дървото Му? Раждането „в болка“ не е ли всъщност всяко усилие, което съ-зижда? А бебетата? Децата? Трябва ли да настояваме да говорят или само можем да разбираме не-желанието им да го правят? И как е „родено“ детето, което мълчи? Как вътрешната реч става външна? Идвайки на Земята, раждайки се, кой Бог го въвежда в езика? Кога този Бог е заплашващ и кога е любов? Кога е достатъчно любов? Има ли архаични страхове, райски, които хем ни свързват със себе си, хем ни отдалечават от другостта-ни?

Моята практика като психотерапевт, психоаналитик през последните 7 г. с деца със специфични потребности, както и с тези, чиито родители идват „заради говора“, постоянно поставя екипите, които съм ръководила пред изпитания – речта е видимата част на невидимото, на това, което не може да се изрече. В този смисъл обаче е разпознаваемо, а проблемът – назовим. Фантазията „веднъж да проговори и всичко ще е наред“ не отваря пространство за анализ на семейната история, а е съпротива, с която трябва да се работи. Защото често когато дойдат думите – идват още по-големи страхове.

От другата страна са въпросите, свързани с аутизма и психозата – тяхното разпознаване. Педагогиката, логопедията, социалната работа и дори психологията, фиксирайки се върху речта, губят възможността да разберат детето и неговия симптом-страдание, неговия апел.

А как е възможно да се изобрети собствена психоаналитична практика в поле на толкова много въпроси? Думите на Долто „колкото психоаналитици – толкова психоанализи“ повече от всякога (ми) дават свободата, но и отговорността към (по-)знанието, и към усилията на поколения психоаналитици. Подкрепата на нейни следовници през последните 7 г., всички ангажирани с Дните на Ф. Долто в България, беше този стимул, който доведе до заговаряне за каузата на бебетата и децата по специфичен, аналитичен начин.

Тази книга е съставена с многократно претегляне на „за“ и „против“, въз основа на голям брой източници, чиято библиография е посочена в края. Повечето от тях са превод от чужди езици, немалко от написаното е събирано през годините от срещите ми със специалисти, пациенти, от собствената ми психоанализа в Париж, работните посещения във Франция и Германия – в специализирани институции за бебета и деца, неонатологии, педиатрични и психоаналитични практики, и др. И разбира се – от дългите разговори с психоаналитици като д-р Мириам Сежер, Мари-Кристин Лазник, д-р Катрин Долто, Назир и Анемари Амад, с изследователи като Мари-Клер Бюнел.

Така „Бебето, детето и техният език“ няма претенции за изчерпателност – маркирани са основни моменти в „психичното развитие на речта“, през идеите на Франсоаз Долто, която пише „Всичко е език“, очертавайки връзките с важни за развитието конструкти – раждането на Субекта и несъзнаваният образ на тялото. Тук въпросът е какво се случва с „проговарянето“ ако бебето, детето не са се родили като Субекти и усещането за тялото е затруднено?

Едва ли съм събрала всичко важно – напротив, въпреки почти 20-годишния ми опит, все повече мисля, търся подходи към каузата, откривам и изпробвам нови практики. Така, тази

книга е опит за диалог с читател, пред(раз)положен в Желанието да търси и да остане в лоялността към идеите.

II. Учебници, ръководства, наръчници

5. | Богданова, М., Тодорова, К. Учене чрез преживяване или “(как) да Бъдете про-активни?!”. С., 2011.

Резюме: Ученето чрез преживяване, чрез опита е философия на обучението разработена в края на ХХ в., която все повече се утвърждава като успешен модел, приложим в различни сфери (организационно развитие, студентски практики, обучаване в конкретна дейност, доброволчески, менторски програми и т.н.).

От друга страна, чрез “обучението в действие” се дава възможност на обучаваните да придобият опит, подкрепяни от специалисти (ментори, супервизори, коучове), да бъдат въввлечени в непрекъснат процес на саморефлексия, само-познание и развитие, използвайки и ресурсите на групата.

Чрез различните форми на учене чрез преживяване (доброволчество, менторство, коучинг, супервизия) организациите и екипите израстват и откриват нови перспективи благодарение на младите хора, на различните методи (и на неформалното образование) и екипност – случва се преплитането на знания и идеи, благодарение на което се развива творчеството и иновацията. Обществото ни е пресечено от социални отношения, които често превръщат хората в обекти, докато доброволството, менторството, коучингът са свързани с търсене на идентичност, уникалност и творчество.

Ученето чрез преживяване (доброволството, стажуването, менторството, коучингът, супервизията) се асоциира с думи като среща, приемане, разкриване, разбиране, споделяне, съмнение, развитие, търсене. Най-често то е среща между двама, които изграждат връзка, за да отворят възможност и пространство за промяна, развитие.

Същевременно, ако искаме да предоставим на доброволците, стажантите, студентите – на Учащите се, насоки, които им позволяват по-добре да се възползват от опита, трябва да отбележим, че познанието чрез опита се превръща в процес, осеян с техники и инструменти, които трябва да се усвоят, адаптират, прилагат и развиват. Процесът се свежда до овладяване, а не до механично прилагане на знания – намесата (независимо дали се отнася за човек, семейство, група или общност) на Учащия е съ-преживяване.

Ученето чрез преживяване днес сякаш се развива на основата на ранена идентичност, изключване, уязвимост и търсенето на смисъл. В България тези, които решават да дадат нещо от себе си, без каквато и да било отплата, често са гледани с насмешка и неразбиране или в най-добрия случай са определяни като „луди глави”. Като че ли безкористното желание да помогнеш на другите и заедно с това на себе си, да промениш средата, в която живееш към по-добро е невъзможно и безсмислено. Но от друга страна не е непонятно и чуждо на човешката същност.

Всъщност, доброволството и менторството не са за всеки – в консуматорското общество доброволецът е „странна птица” – този, който носи промяната и в същото време всява смут, разстърсва общественият комфорт и казва: „Необходима е промяна, искам да живеем по-добре!”, а менторът е готов да предаде своя опит и да (се) сподели.

Настоящото ръководство защитава значимостта на идеята “учене чрез преживяване” и представя модел за планиране и структуриране на дейностите по начин, който да ги направи възможно най-ефективни. Целта на това Ръководство е да подпомогне разбирането за механизмите на ученето чрез опита, свързаните с него взаимоотношения, които би трябвало да се разгръщат в процеса на личностното (и професионално) развитие, и екипната динамика.

От друга страна, то би било полезно и при организиране на различни програми за младежи със специфични потребности – важно е да се адаптира към съответното увреждане и да се развиват (според конкретната ситуация) препоръките за работа с тях. Основно правило е да се стимулират способностите, уменията, а не да се извеждат на преден план дефицитите, затрудненията.

В първата част интересът е насочен към значимостта на личния опит и механизмите, възможностите на ученето чрез преживяване в контекста на кариерното развитие, към коучинга и супервизията, като форма индивидуална работа за личностно и професионално развитие.

Във втора част се разглежда доброволството, свързано с работа с хора, за която се изисква специфична подготовка, нагласа и умение, и за която (за разлика от алтруизма) са необходими определени (професионални) подходи, нагласи, умения.

В третата част са очертани особеностите, възможностите и механизмите на менторството, неговите специфики в различни полета (с деца, в Университет).

6. | Богданова, М. и екип. Кратък речник на българския жестов език. С., 2011.

Резюме: Няма категорични данни за броя на глухите и слабочуващите хора на земята – смята се, че са около 5%, което може да се сравни с населението на държава с размерите на САЩ – хора със специфични потребности, за които от особено значение е да бъдат разбирани, някой да говори техния език.

Слуховото увреждане не е само медицински проблем – то дава отражение върху цялостното познавателно и личностно развитие, върху качеството на живот.

Пълноценното общуване с хора с увреден слух изисква добро познаване на психологическите им особености, на техните слухови и речеви възможности, които са индивидуални и зависят както от възрастта, така и от средата, от предприетото (и реализирано) въздействие още в най-ранна възраст. Най-ярко изразена при глухите хора е невъзможността по естествен път да формират устна реч и необходимостта от използване на други средства за общуване.

Работата с глухи хора често започва с милосърдни инициативи (още от началото на 19 в.), които се стремят да интегрират бедните, различните, лишените от родина, намирайки им място в обществото. В началото (а често и сега) основният мотив е бил съжалението, но с времето се заговаря за тяхната активност, включване в различни дейности, намиране на работа и т.н. Разработват се различни методики, (алтернативни) форми на комуникация, в чиято основа е разбирането, че хората могат да “говорят” и тогава, когато не използват речта.

Именно жестомимичният език е инструмент, с който тези хора могат да се изразяват, да общуват и да имат реални възможности за развитие. Той може да бъде използван както от специалисти, така и от роднини, близки на хората с увреждания.

Жестомимичната реч възпроизвежда уникалността на речта, боравайки с друга форма на езика. Тя е средството, чрез което глухите хора (и не само) могат “да говорят”, да изразяват себе си, мислите и желанията си и реално да бъдат включени в Живота. В страни като Германия, Франция, Англия тя се адаптира за хора с различни затруднения, обучават се и различни специалисти – жестовите подпомагат (не само на глухите хора) преодоляването на ежедневните трудности в общуването, едностранчивостта или зависимостта в отношенията между хората с увреждания и Света (настойници, специалисти), имайки по-голяма възможност да изразят своите желания, потребности, мечти.

Жестовата реч се реализира основно в две форми: спонтанно възникнала в комуникацията на хората с увреден слух (със своя собствена структура и особености, различни от словесната реч) и изкуствено създадена (нечуващите хора, които я владеят и я използват за комуникация се идентифицират с обществото на глухите – микрокултура със свои правила и традиции).

Жестомимичната реч може да реализира и следните функции по отношение на речта:

- подпомагаща – устната реч на много хора със специфични потребности често е много неразбираема и слабо членоразделна. Те могат да разбират добре говора, но нямат достатъчно възможности да се изразяват. Жестомимиката им служи като помощно средство за изразяване;
- насочваща – жестомимиката може да бъде също така и ”път” към езика (речта), тъй като чрез опосредствяване на жестове се съдейства едновременно както за неговото разбиране (на езика), така и за използването му. Още повече, че тя създава сигурност, тъй като допринася за успеха на комуникацията (особено при несигурна и нееднозначна употреба на речта);
- заместваща – хора, които не могат да усвоят или да произведат говор заради своето затруднение, или такива, за които говорът като средство за комуникация е прекалено сложен, се нуждаят от подходяща алтернатива – жестомимиката е лесно и ефективно помощно средство за осъществяване на общуването. Това е характерно не само за хора с увреден слух, но също така и за чуващи.

С цялата си колоритност (но и сложност), жестомимичният език е:

- динамика – жестът е кратък, зависи от контекста – следователно се изисква бързина и асоциативност;
- символност – често липсва точен жест и е необходимо в разговора да се замени с типичен символ;
- сцена – чувашите създават сцената на общуването, застават уверено, спокойно, владеейки телата си, артикулацията и мимиката си;
- творчество – изобретяват се нови думи в зависимост от контекста, града, иновацията в съответната област;
- преживяване – не може да се покаже емоция без тялото също да я симулира – то преживява жеста;
- език като всеки друг – необходимо е време за неговото научаване – не само като понятия апарат, но и като показване.

Основното при неговото научаване е Желанието и гъвкавостта – да приемем ситуацията и да се адаптираме към нея, без да очакваме тя да се адаптира към нас – глухите хора имат своя суб-култура, отношение към околните, в които про-говарящият е необходимо да се впише, учейки и себе си, развивайки своята сензитивност и умения. Този процес на взаимно (о)познаване реализира на практика идеите за включването, интеграцията.

През последните години се изговори и изписа за това, но реалните действия на този етап са единствено препоръки-лозунг, с чиято невъзможност (до изтощение) се борят ежеминутно роднините и близките на хората с увреждания. Ангажирано е цялото семейство, което припознава усилията си като (животоспасяваща) КАУЗА. От друга страна и самите общности стават все по-затворени, недоверчиви и се капсулират.

Професионализмът в полето на т.нар. подпомагащи професии (социална работа, психология, педагогика, право и т.н.) с хора с увреден слух произтича (и е следствие) от практическото приложение на държавната стратегия за подпомагане, интеграция и развитие на хората с увреждания като цяло. От идеята за възможностите на тези хора, а не поставяне на акцент върху техните дефицити зависи както реалното им приемане от обществото, така и осигуряването на пълноценен живот.

В България липсват обучени специалисти (социални работници, психолози, юристи и др.), които да посрещнат потребностите и да отговорят на въпросите на хората със слухови увреждания. Тяхното обучение по жестов език от една страна е стъпка към професионализиране работата в сферата, а от друга – към разширяване възможностите на хората с увреден слух за реална интеграция, включване и признаването им в Света.

Този кратък речник е стъпка в тази посока – научаването на жестомимичен език от повече хора, използването му в различни организации и институции (болници, съдилища, полиция и т.н.), което не само ще изгради мост към глухотата, но и ще ни развие като личности – използването на жестомимика развива уменията да се изразяваме чрез езика на тялото, да предаваме емоция, без думи, да творим и да измисляме жестове.

7. | Мерджанова, Я., Богданова, М. Индивидуална учебна книга за академично кариерно планиране. С., 2011.

Резюме: Индивидуалната учебна книга представлява саморъководство за формиране и развитие на кариерни умения, което дава възможност на всеки да структурира своя опит в развитие и да фиксира важните ключови моменти в това развитие от позитивната им страна.

Процесът по работа с Книгата е свързан и с провеждане на тренинг за (само)рефлексия върху личностните потребности и планиране на представянето при различни образователни, квалификационни и професионални активности. Тя би могла да бъде въведена добра практика, стандарт при явяване на интервю за работа, представяйки не само академичните постижение, но и пътя на цялостното професионално (и личностно) развитие. За нейното налагане е необходимо да се търсят партньорства на различни нива и най-вече – на ниво (университетски) кариерни центрове.

8. | Богданова, М. Да разберем детето със специфични потребности. Помагало. С., 2013.

Резюме: Помагалото за обучението на деца и ученици със СОП е насочено да подпомогне работата по обучение и интегрирано образование, както и разбирането на учители, специалисти и родители. Помагалото е насочено към външната среда, за да подпомогне успешното въвличане на учителската общност, родителите и институциите за активизиране на подкрепящата среда за деца със СОП в област Разград.

Процесът на подготовка на Помагалото премина през няколко ключови етапа:

- Бяха организирани седем фокус-групи във всяка община на област Разград за оценка на потребностите, с над 110 участника;
- Изготвен е анализ на резултатите с конкретни предложения;
- Изготвен е анализ на разработените до момента индивидуални програми;
- Организирано е обсъждане на Помагалото в седемте общини на област Разград, с участието на над 160 учители, специалисти и родители.

9. | Мерджанова, Я., Богданова, М. Пътеводител за професионално ориентиране. Помагало за учители и ученици, за треньори и партньори. С., 2013.

Резюме: Пътеводителят има за цел да помогне на училищните екипи при въвеждането на свободноизбираема дисциплина за професионално ориентиране, предназначена за учениците от 9. до 11. клас на средните общообразователни училища в България.

Пътеводителят подпомага юношите в избора на техния професионален път, насочва, ръководи и подпомага участниците, като им предоставя възможност за придобиване на себепознание и себerealизация, професионална информираност и оперативни умения за планиране и кандидатстване за работа. В допълнение, пътеводителят осигурява непрекъснато самонаблюдение, самооценка и саморегулиране в конструктивна посока. Резултатът от работата е формираны умения за вземане на информирани решения за личния професионален и кариерен избор.

Методика. „Пътеводител за професионално ориентиране“ може да се използва като основа за разработване на учебна програма за СИП за професионално ориентиране, която да се провежда веднъж седмично с един час и общ хорариум за една академична година от 35 учебни часа, разработени в четирите тематични модула. За всеки предвиден модул са разработени подробно технологията и съдържанието, както и богата гама от дискуссионни въпроси и видеоматериали за мултимедийно представяне.

Структура. Пътешествието се състои от четири основни модула.

1. Базови кариерни умения за себепознание и себerealизация: участниците опознават своите слабости, сили и възможности.

2. Светът на професиите – кариерни умения за информиране: участниците опознават много възможни професионални пътища, за да придобият представа за същността и всекидневието на всяка професия.

3. Оперативни умения за планиране на кариерата, търсене и кандидатстване за работа: участниците конкретизират своята мечтана професия и придобиват оперативни умения за планиране и кандидатстване за работа.

4. Кой съм аз сега? Личностна себепредстава (изходяща): участниците се връщат в началото и оценяват изминалия път, като систематизират материалите и получените знания, за да могат да направят своята първа крачка в професионалното си развитие.

Основна форма на работа е ателието, където систематично се разработват темите. Ателиетата предоставят възможности за експериментиране, изпробване и търсене на актуални за конкретната група юноши отговори навъпросите: „Какво бих искал да правя в бъдеще?“, „Какво ми доставя удоволствие?“, „Какво мога да правя?“, „От какво имам потребност, за да постигна целта си?“, „Как ще го направя?“. При участие в тях се постига професионално информиране и формиране на кариерни умения.

Основен инструмент е ученическото портфолио, което всеки участник сам разработва в процеса на пътешествието. То служи за работна територия; средство за саморефлексия и самооценка; като личен кариерен архив на резултати и постижения; като кратък терминологичен речник в света на професионалната кариера и пазара на труда. Ученическото портфолио дава възможност за търсене, опитване и постепенно изграждане на собствен уникален жизнен и професионален стил чрез освобождаване на креативните и творчески способности, на личния автентичен потенциал на всеки млад човек. Допълнителни ползи се

получават в процеса на реалните практически дейности на учениците, които те постепенно натрупват в хода на обучението, превръщат в „ключови рефлексивни задания“, нови посоки и нови равнища на способности, умения, осъзнати лични постижения и идентичност.

Участници в организацията, подготовката и по време на ателиетата могат да бъдат родители, по-големи ученици, учители по отделните учебни предмети, свързани с темите, работодатели, студенти, млади, успешно реализиращи се професионалисти.

Методическата концепция е за истински „туристи“ – учене чрез личен опит и преживяване, базирано на срещи със специалисти и посещение на работни места, интерактивни задачи и дискусии. Вариативността е основен принцип и на самия *Пътеводител* – от него темите и конкретните задания могат да бъдат избирани, адаптирани, допълвани и обогатявани според потребностите и интересите, готовността и ресурсите на аудиторията. Пътеводителят позволява да бъде допълван, разширяван или редуциран според индивидуалните потребности, възможности и очаквания на младите хора.

Методи на оценяване и обратна връзка – тук няма оценяване с бележка. Диагностиката се превръща в самодиагностика, оценяването е формиращо и е насочено към стимулиране на потенциала, подпомагане на развитието на важните умения. Включена е една финална обратна връзка към учителите чрез мини анкета, самооценяваща личния напредък и предложения за подобряване на работата.

Заложените **методи на работа** са гъвкави и основните сред тях са: дискусии; работилници; дебат; презентация; симулация; обмяна на опит; анализ на текстове и добри практики; работа по казуси; есе; тестове; въпросници; обучителни филми; арт техники и изкуства; инсталации; мисловни карти и генериране на идеи; гледане на информативни и вдъхновяващи видеа.

Основните принципи на взаимодействие между учителя и учениците и между всички участници са активност и лична отговорност; работа в мрежа; партньорство; позитивност; перспективност; синтез на ценности; смисъл; прагматичност; вариативност.

Основни опции за използване

- в рамките на цялостен специализиран курс по професионално ориентиране
- отделните модули и теми могат спокойно да се използват в часа на класа;
- в рамките на няколкодневните „зелени училища“;
- учителите, преподаващи различни предмети, могат да интегрират теми и/или отделни задания в работата си;
 - в рамките на професионалните ателиета;
 - в съботно-неделни занятия;
 - по време на училищните ваканции.

10. Мулти-сензорният принцип при работа с деца със специфични потребности. Наръчник за Желаящи. Под ред. на Моника Богданова. С., 2014.

Резюме: Всичко е език – вкус, цвят, допир, мирис, звук, поза, жест – мета- език на общуване. Да разпознаваме знаците на това общуване, означава да сме формирали своята схема на тялото и да сме сензитивни за неговия образ. Именно чрез сетивността се приобщаваме към Света, (о)познаваме го и го изобретяваме, (о)познавайки и себе си.

Бебето усеща в утробата на майка си, вижда, разпознава гласове, а мелодиите, които е слушала майката го успокояват след като се роди. Началото на вкусовете е тогава – това, с което се храни майката е това, от което бебето има нужда и й дава сигнали за своите предпочитания. За това обикновено се казва: „Бременността ми беше странна – ядяха ми се само зеленчуци“. А дали на бебето не е било необходима определена хранителна съставка? Бременността е състоянието на майката, но всъщност бебето е това, което се развива – още тогава то развива своята сетивност „говори“, ритайки, движейки се в мулти- сензорна среда (ударите на сърцето, дишането, звуците от органите). Бебето се ражда на 9 мес., заченато в думите на своите родители още преди бременността и именно през тези думи, през пространството, което са отворили за него то се вписва като желаящо същество. Най- напред – да живее. Много от тези преживявания намират израз в мулти- сензорната стая, където специалистът преживява отново с детето тези предходни периоди, в които се случило нещо непредвидено (падане, прокървяване, необходимост от хоспитализация „за задържане“ и т.н.)

или думи, които е усетило, но не са били изречени (желание за друг пол, смърт на близък, предишен аборт).

Тази книга е стремеж да се обедини телесното и психичното чрез разгадаването на детския език. Сензорната интеграция не би могла да има успех, ако не е в контекста на детското развитие още в утробата на майката. Както и ако специалистите залагат само на идеята да провокират „адаптивни отговори”. Симптомът- страдание също може да бъде адаптивен отговор, апел за помощ към Възрастен. Сензорната дезинтеграция има своята история в семейния живот и чрез начина, по които се е говорило за детето, за майката. Думите са тези, които дезинтегрират и като спасителни пояси дават възможност на бебето и детето да (из)плуват към брега на своята независимост и развитието си като Субект, личност, а не като обект, над който сеупражнява влияние, обучава се или се извършват „корекционни дейности”. В този смисъл, мултисензорният подход би бил пластична хирургия, ако не се имат предвид историята на детето, особеностите на развитието му, Желанията и тъгата му. Да развиваш усещанията на друг, да можеш да ги декодираш, означава да си развили декодирал своите – това е предизвикателството пред специалистите, за които Édouard Séguin пише: „Учителите трябва да бъдат добре изглеждащи, приятно говорещи и много усърдни в действията, които биха ги направили атрактивни. Тяхното поведение и тонът на техния глас трябва да бъдат изучавани със същата грижа, както на големите актьори, подготвящи се за сцената, където трябва да покорят умове, които са слаби и да ги изпълват с великата емоция на живота”. Можем да допълним с думите на М. Монтесори, която казва за себе си: „Чувствах, че отдавам от собствената си вътрешна сила. Това, което наричаме кураж, комфорт, обич и уважение са всъщност изтощение за душата. Колкото си по-щедър в своите усилия, толкова повече възвръщаш живота на тези, на които се отдаваш. Без такова вътрешно усилие и най-силният външен стимул би останал незабелязан”.

11. | Богданова, М. и екип. ТОАЗ – мета-език на Детето със специфични потребности. С., 2014.

Резюме: Чрез намирането на механизми за подпомагане на децата да общуват се подобрява качеството им на живот, те се вписват в света на възрастните, разбират го, сменя се напрежението от неразбирането. От своя страна това им дава възможности за образование, социален живот, създаване на приятелства и независимост.

Алтернативната и допълващата реч има за цел да се използват способностите на човек, за да се компенсират трудностите да общува, когато речта липсва или е затруднена поради неясен, неразбираем говор.

Всички ние използваме аспекти от т.нар. алтернативна и допълваща комуникация (Augmentative and Alternative Communication) понякога – например помахане вместо „Довиждане!”, посочване на снимка и т.н. Тя е набор от инструменти и стратегии за решаване на ежедневни комуникативни предизвикателства. Комуникацията може да приема различни форми като например: реч, поглед, текст, жестове, изражения на лицето, допир, жестомимичен език, символи, картини, реч, „говорещи устройства”, и т.н. Използването на различни форми за комуникация се основава на контекста и на този, с когото се общува. Ефективната комуникация се случва, когато намерението и смисъла за един се разбира от друг – формата е по-малко важна от успешното разбиране на съобщението.

Алтернативната и допълваща комуникация се отнася до използването на помощни средства или техники, които подкрепят общуване, когато стандартните средства и методи (като речта) не са достатъчни. Тя има много форми – от сложни електронни устройства до прост набор от предмети. Тези системи са строго индивидуализирани, като от голямо значение при избора на система и последващия успех при използването ѝ имат различни фактори като например – възраст, особености на увреждането, причини и развитие, особености и изисквания към средата.

Терминът „допълващ” се свързва с общата функционалност на комуникационната система на детето, включително:

- комуникативна техника (например реч, мануални знаци, физически дъски);
- набор от символи или системи (например блиссимволика, жестомимика);
- комуникация/взаимодействие (например искания/запитвания, разговори).

Предназначението на подпомогнатата комуникация се отнася до всички техники, при които се използва физически предмет или устройство, като например техники, използващи комуникационни „говорещи програми” или други механични или електрически апарати. За разлика от тях, неподпомогнатата комуникация включва всички изразни техники, които не изискват физически средства – например мануални, жестомимични, мануални/визуални, знаци или лицева комуникация (мимика), както и елементи на устната реч.

Много хора с комуникативни затруднения използват снимки/картини и/или пиктограми – дума-символ за предмет, емоция или дейност, който активира и зрението във възприемането на информация, по-лесно води до разбиране чрез онагледяване, показва схематично последователност от действия.

В Англия например са разработени комуникативните системи като Signalong и MAKATON (основавани на английския жестомимичен език, British Sign Language) в подкрепа на комуникацията на възрастни и деца с комуникативни и обучителни затруднения, аутизъм и други специфични потребности. Тези системи комбинират думи, жестове и снимки като поддържат речта, без да са алтернатива на словото.

Символите са изображения, които се използват в подкрепа на текста, което прави смисъла по-ясен и по-разбираем. В този смисъл, те трябва да бъдат приети от детето, семейството, общността, организациите, за да бъдат разпознаваеми и стандартизирани.

При разработването на система е необходимо да няма двузначност на пиктограмата или при обучението на детето тя да се сведе до едно значение – децата разбират метафората на следващ етап от развитието си: „Няма да ти подам ръка!”, например, първоначално се разбира директно. В началото те усещат посланието, интонацията, тона и сякаш по интуиция разбират неясните думи, особено когато не са били назовани, обяснени и показани. При научаването на нови думи ириширяването на активния речник, специалистът трябва да бъде наясно с познатите думи.

Чрез пиктограмите могат да се:

- разработят визуални схеми – в зависимост от потребностите на детето може да се започне само с използване на една пиктограма и с времето да се покаже последователност от действия, преживявания;

- изготви дневен/седмичен режим – прикрепени към стената, върху изработени от дърво или картон ленти с място за 5 или 6 пиктограми или върху велкро и да се ламинират в личен дневник за всяко дете. Графикът описва събитията от деня, в които ще участва детето – то го вижда в началото на учебния ден и след като всяка дейност е завършена, отмята със символ или показва по друг начин, че събитието е завършено.

При създаването на системата ТООАз (Така Общувам Аз) бяха проучени практиките в Германия и Франция, както и всички представени в студийното проучване системи.

Предложените пиктограми биха могли да се адаптират към всяко дете, да се допълват с цветни картинки, за да може детето да разбере по-лесно смисъла и после да седобави жест, за да продължава да се развива.

Изисква се творчество, сензитивност, търпение и упоритост, вдъхновение и преоткриване на Детето, Света и себе си.

12. | Богданова, М., Букурова, М. Жестомимика за бебета. С., 2014.

Резюме: Идеята за използване на жестовете, като начин на комуникация от чуващи деца е известна много преди 2004 г. и филмът Meet the Fokkers. В началото на 1867 г., американският лингвист Уилям Дуайт Уитни открива позитивното въздействие на жестовия език като комуникативна способност на чуващи деца, родени в семейства на глухи възрастни. Век по-късно, интерес към темата проявяват редица изследователи – един от тях е Джоузеф Гарсиа, който забелязва, че бебета родени сред глухи членове на неговата общност могат да използват жестовете за комуникация по-рано, отколкото бебетата, родени в семейства на хора със запазен слух и по-рано проговарят. Той изследва резултатите и процеса на усвояване на жестовия език от чуващи бебета, доказвайки, че бебета, с които се комуникира чрез жестове, могат да ги възпроизведат от 5 до 6 месеца по-рано, преди да могат да изговорят първите си думи.

Чрез Жестомимичния Език (ЖМЕ) се създава по-силна връзка между родителите и бебето – много преди то да започне да говори, позволявайки на родителя да общува пълноценно с него чрез споделяне на желания, мисли, усещания. Така моментите на

безпокойство са по-редки, защото се е говорило за случващото се. Той влияе и върху по-ранното и бързо усвояване на речта.

Жестомимичният речник, представен в тази книга е предназначен за бебета, които нямат проблеми със слуха, но описаните стратегии за развитие на езика са подходящи и за деца със специфични потребности. Жестомимичният език за бебета, представен в тази книга се основава на БЖЕ.

Българският жестомимичен език е официално приетия жестов език в България и всяко семейство следва да си разработи цялостна програма за жестомимика с бебето, позовавайки се на него.

Някои специалисти подкрепят използването на измислени, по-лесни жестове, а не толкова на жестомимичната система, смятайки че жестомимиката ще бъде трудна за усвояване от бебето или подрастващия. Изследвания обаче показват, че бебетата и подрастващите могат да научат жестомимика и няма причина жестовете да бъдат опростени или модифицирани. Ако жестът е труден за детето или ако думата е сложна за произнасяне, то ще направи или изговори приблизително думата – необходимо е да се разпознават, да им се отговаря и да се моделират подходящите жестове (особено когато детето се мъчи да произнесе правилно думата и му се помага, произнасяйки я правилно). Тези „грешки”, на жеста или в произнасянето, често са логични.

БЖЕ е забавен начин да се научи бебето да общува, правейки жестове с ръце – това се оказва много по-лесно за бебето в сравнение с правилното изговаряне на думите. Усвояването на жестикулирането може да започне още в най-ранна възраст, когато бебето е едва на 6 месеца. Изполването на този начин за комуникация, позволява на детето да общува 6-8 месеца преди да започне да комуникира речево, (когато родителите разчитат само на постоянното и многократно вербално изговаряне и повтаряне на думи).

Развитието на речевите функции преминава през различни етапи, докато се установи като форма на общуване, за обмяна на мисли и познания с обкръжаващата среда. От плача, през гукането и лепетите, до изговарянето на първите думи изминават между 1 и 2 г. Не е необходимо да се чака толкова дълго, за да се общува с детето, да се разбере какво мисли, чувства, къде изпитва болка, защо плаче и т.н. Изполването на жестове и мимики (в комбинация с изговор на думата) позволява на детето (разбирайки смисъла на думата) да направи връзка между жест и действие/потребност/усещане, постепенно. Позволява да се улесни животът и на детето, и на родителя, да се премине през моментите на травматична фрустрация.

Идеята за усвояване на жестомимичен език от бебета може да бъде развита през различни теоретични парадигми – тази книга гледа на бебето, детето и психичното през психоанализата и мултисензорния принцип. Основните концепции, на чиято основа е построен подхода са тезите на Ф. Долто, М. Сежер, М.К. Буснел, Д. Уиникът и др. – „всичко е език”, необходими са „думи-жестове, за да се родиш”, защото „бебетата чуват” и е важен контекстът, „семейството и външният свят”.

13. | Богданова, М., Тодорова, К. Професионалното ориентиране и консултиране през симптома като стратегия. Помагало при трудно(по)стигане. С., 2015.

Резюме: Практиката на професионално ориентиране и консултиране (ПОК) в България има своята история, но не и такава, свързана с деца и младежи, които по някаква причина са извън образователната, социалната или общностна система. Най-често това са децата и младежите със специфични потребности, „психично болните” и в „конфликт със Закона”. Все деца и младежи, които „говорят през своите симптоми” – чрез болестта, нарушението на правилата, отказа и т.н. Често тези апели не са разпознати не само от родители и близки, но и от специалистите (педагози, логопеди, психолози, лекари и др.), а когато бъдат диагностицирани, лечението е ясно – фармация, санкция (педагогическа, психологическа, социална) и/или настаняване в специализирана институция. „Лечението” преобладаващо се свежда до когнитивно-поведенческо консултиране, терапия, без система и посрещане през единен (организационен и клиничен) подход. Дълбинното, психоаналитично разбиране на манифестираната симптоматика (проблем), търсенето на историята и механизмите се оказва не толкова популярна практика, анулирана заради митовете за дългосрочност, усилия и липса на доказателства за успех (сякаш другите парадигми имат?).

От друга страна, постиженията на психоанализата са безспорни (особено след като вече не се спори за съществуването на несъзнаваното) и критиките, че отнема твърде много време – все по-спорни. След като е ясно, че симптомите флукуират не е ли по-добре да ги оставим, за да ги анализираме, отколкото просто да ги заменим с други? Ако лечението чрез замяна променя статистиката (регистрира се резултат, но не се проследява следващата симптоматика) и отново изисква лечение (но вече на друг симптом), то разкодирането на страданието в контекста на миналото, защитите, съпротивите, трансфера изисква специфична подготовка, сензитивност и професионализъм.

Съвременната психоаналитична теория, една теория за несъзнаваното (изведена от практиката), чрез своите „прозрения“ позволява да разбираме причинно-следствените връзки, като подсказва възможностите за промяна. Нейн основен постулат е, че личностната ценност на един човек, колоритът на неговия характер зависи от това дали изграждането на Аз-идеала е било хармонично извършено по модела баща-майка. Тя обяснява динамиката на емоционалността и на символичния живот при децата. Нейно е откритието, че детето има потребност да знае, да му се говори кой е неговият баща например, дори и ако майката не е омъжена и, че „в противен случай то ще расте символно парализирано и това ще се прояви. Ако не по време на неговия живот, то в поколението му“ (Долто, Ф. „Всичко е език“).

Изборът на професия не е изолиран избор – очертава не-търсенето на личността през не-желанието за развитие и сублимирането на несъзнавани процеси. За да бъде разбран този процес при деца и младежи, които страдат е необходим клиничен, дълбинен подход. Именно това е симптомът – несъзнавана стратегия, която „говори“ и търси решения. Тя не е заявена и планирана, а се проявява като страдание, провокация, бунт, агресия, бягство и т.н.

Помагалото не е насочено към децата и младежите със специфични потребности, а към тези в конфликт със Закона – психоаналитично понятие, въведено от Ж. Лакан, което обединява всички забрани на културата. Законът, на който всички се подчиняват – „Не прави това! Казах ти!“ е личен закон, докато: „Не прави това! На мен също не ми е позволено“ или: „Още не можеш да правиш това, но някой ден ще можеш“ е общ Закон. Това е бащината метафора, която е въведена и от майката – важен е статутът на бащата във фантазмите на майката (тази, която има чувства, уважение към мъжа си, отдава полагащото му се място и го поставя на първо място сред своите желания).

Асоциални, антисоциални, девиантни, противообществени деяния – все в конфликт с правилата, реда и статуквото. В тези понятия се съдържа и позитивният елемент на развитието (вероятно и Галилей би могъл да бъде обявен за антисоциален!), но тогава рядко има необходимост от консултиране, тъй като е налице устрем, убеденост и проява на свободна воля, осъзнатост. Когато обаче то е заявено (поради наличието на Път между невъзможността на личността да се справи сама), тогава е необходимо разбиране и цялостен подход, съчетаващ прагматичните подходи на ПОК с аналитичното познание.

Именно процесът на ПОК позволява професионален разговор между специалист (кариерен консултант, педагог, учител) и търсещ решение (въпреки не винаги забележими действия), в който ще се създаде пространство за анализ на изборите, тяхната семейна генограма и очакванията (инсталирани още по време на бременността).

От друга страна, професията е другото име на Живота – Пътят, по който личността се само-осъществява и (по библейски) има възможност „да п(р)огледне в себе си“, действайки. Да (се научиш да) изпитваш удовлетворение, да съ-преживяваш себе си, да знаеш кой си и кой е родът ти, да си част от нещо и да (можеш да) създаваш връзки – все крайъгълни камъни, „дамбурнати“ в желанието на родителите да (се)продължат (в) историята (си). А именно тази лична история се прелива в професионалната – те вървят като нишки на един и същ конец. И са скачените съдове, които пълнят усещането за Щастие.

Изборът на професия не е единствено рационален – има несъзнавани механизми и думи, които го пред-определят. Свободната воля е онази, която ни кара да се замислим преди да се оставим на обичайното, житейско втурване.

Тук е ролята на специалиста – този, който повече слуша, отколкото съветва, повече анализира, отколкото интерпретира, повече мълчи, отколкото говори. Без да е терапевт, психоаналитик, той разбира и насочва, но не през себе си, а през личността на детето, младежа. Защото първо се е срещнал със себе си. Така ще има силата (и етиката) да съпровожда други в подобна среща – трудна, болезнена, но катартична.

14. | Богданова, М. Психосоциални аспекти на грижата за преждевременно родените бебета. –В: Неонатология. С., 2018, с. 792–808.

Резюме: Съществуват различни подходи за разбиране на психичното, които залагат и специфично разбиране не само за страданието, но и за всяко преживяване, което буди въпроси. Съществуват различни психотерапевтични школи, които имат своя опит и традиция – най-общо могат да бъдат разделени на две основни групи:

1. Когнитивно-поведенчески – подходът се интересува от състоянието „тук и сега”, и от ресурса на пациента за промяна. Разчита на рационални механизми и възможността за взимане на решения, за действие и активност.
2. Психоаналитичен – интересува се от причините за дадено състояние, от „преди”. Работи със симптома (разбиран, най-общо, като проява, израз на несъзнаван, вътрешнопсихичен конфликт) без да го премахва. Разпознава несъзнаваното и дълбинни психични механизми, без да предписва решения.

Несъзнаваното, формулирано от З. Фройд, е понятие изведено от опита в клиничната практика, показващ, че психиката не се свежда до съзнанието и че някои „съдържания” стават достъпни за съзнанието едва след преодоляване на съпротиви. То е „особено „психично място”, което трябва да си представяме не като някакво второ съзнание, а като система със свои специфични съдържания, механизми и може би „енергия” (Лапланш, Ж., Понталис, Ж.-Б, 2014, с. 255).

Всяка среща между двама възрастни е среща между две несъзнавани, в която се привнасят артефакти от „отдавна“ забравени взаимоотношения. Този процес се нарича *пренос* (трансфер, неделима част от всяка ситуация, когато „несъзнаваните желания се актуализират спрямо определени обекти в рамката на един определен тип отношение с тях и преди всичко в рамката на аналитичното отношение” (пак там, с. 323) и *контрапренос* (трансфер на несъзнаваните чувства от специалиста към пациента). Така срещата се превръща в огледален свят, в който лекарят (акушерката, всеки специалист) и пациентът (бебето, родителят) попадат в несъзнаван цикъл, създаден от предишни преживявания и отношения.

Преждевременно родено бебе също има трансфер към лекуващите го, към тези, които са част от неговото ежедневие – неговата история започва със символичното му раждане в думите още на бабите и дядовците, после на родителите, в тези по време на бременността и след нея, преминава през отношението на майката към него и към света. Разбирайки тези процеси, лекарят-неонатолог (и екипът) може да си обясни по-лесно преживяванията на бебето и да намери *думите, които лекуват*.

Тази част има за цел да сензитивира екипът в неонатологичното отделение за значимостта на психичните процеси, на несъзнаваното, които невидимо се провокират и „търсят” – на бебето, на родителите и на специалистите. Три субекта в една кауза – тази на бебето, решило да се роди преди-времето-си и временно – докато не намери своето Желание, борейки се за Живота.

15. | Богданова, М. Подбор и оценяване на персонал. Второ ред. издание. С., 2018.

Резюме: През ХХ в. подборът на персонал основно се е свързвал с назначаването на хора на дадени позиции, докато в ХХІ в. гъвкавостта и бързите промени изискват той да бъде разгледан в по-широк контекст – да се прогнозира отвъд уменията на бъдещия служител и да се обърне внимание на неговите потенциални способности, възможността за мобилност в организацията, приноса за нейното развитие и т.н. Все повече за „работата“ се говори не само като за задължения и задачи (следствие и от физическите, икономическите и социалните условия), но и за удовлетворение, кариерно развитие, баланс с личния живот и възможност за свободни избори.

Днес организациите са все по-задължени да преразглеждат дейностите, които са извършвали преди – засилената конкуренция, изискванията на кандидатите за работа, очакванията на работодателите, както и вътрешните организационни фактори, навлизането на информационните технологии всъщност доведе до редица проблеми в полето на човешките ресурси.

От друга страна, нестабилността на пазара на труда притиска все повече отделите по човешки ресурси в организациите да търсят кандидатури с точните характеристики за точното

място във възможно най-кратък срок, спестявайки средства – смята се, че цената за заместването на един служител е от порядъка между 70 до 200% от стойността на неговата заплата. Напускането на служител включва директни (изчислими) и косвени (скрити) стойности, които не са очевидни, но потенциално са доста по-опасни за организацията – водят до понижена удовлетвореност на клиенти, загуба на ценно знание и експертност. *Така подборът и оценяването на персонал се извършват в условия на глобално състезание за таланти на пазара за работна ръка (служителите имат възможност да работят и на други места, а нарастващото използване на интернет като инструмент за търсене на работа осигурява лесен достъп до евентуални работни позиции по цял свят) и на променящи се лоялности* (лоялността намалява двупосочно в релацията служител–работодател, очакванията за доживотна заетост се преразглеждат с времето, служителите очакват, че ще работят за повече от един работодател през живота си).

Именно такава е целта на подбора на персонал – да бъдат съчетани хората с работата и назначаване на подходящи служители на правилните (и за тях) места, което да доведе до възвръщаемост на вложените усилия и средства, гарантирайки развитието на организацията (или нейното оцеляване). Той е най-важният елемент от управлението на човешките ресурси в дадена организация, тъй като не е възможно да се оптимизира ефективността на персонала по какъвто и да е начин, ако няма адекватно съвпадение – никое обучение не би могло да мотивира служителите да изпълняват задачи извън техните възможности. Обвързан е с оценяване представянето на персонала, тъй като въз основа на него се планира необходимостта от подбор и се разработват програми за развитие.

Съществуват (най-общо) две тенденции при реализирането на подбор на персонал: икономически подход (изчисляване на приходи-разходи и реализиране на сделка) и социален (емоционална икономика – пон. мое – М.Б.). Най-добрият баланс е именно чрез комбинацията на бизнеса и социалните науки – колко ще струва един процес на подбор на желания кандидат и как той би могъл да се впише най-добре в организацията, емоционално ангажирайки го. В този процес няма място за сантименталност, романтика, илюзии, но и не се изключва отношението към човека като към ресурс, ценност.

Процесът по подбор на персонал (определян още като стратегическо и жизнено важно фирмено решение) позволява на организацията да придобие човешки ресурс, от който се нуждае, за да удовлетвори потребностите си от работна ръка.

Всеки процес на подбор (и оценяване) трябва да бъде планиран стратегически – важно е да се набират добри кандидати, да се изберат най-добрите и да се оценяват чрез работещи системи, които да стимулират служителите и да намаляват текучеството. А да се намерят най-подходящите за свободните места в дадена организация служители, съобразно особеностите на пазара на труда, означава творчество и иновативност, информиран избор – както от страна на работодателя, така и от страна на потенциалния кандидат.

Въпреки че понякога изглеждат лесни, процесите по подбор и оценяване са свързани със сложни дейности, които станаха стратегически, преставайки да бъдат единствено задача на специалистите по човешки ресурси, и обхващат всички основни области на дейност в полето – промяна, предизвикана от факта, че организациите са все по-призвани да оцеляват в конкурентни социално-икономически условия.

В миналото дейностите по подбор и оценяване на персонал бяха задача на работодателя, който определяше критериите, провеждаше интервюта и атестации. Сега те са професионално поле за „специалисти човешки ресурси“, а от няколко години и на „специалисти по подбор на персонал“. Именно специалистът по подбор на персонал е този, от когото зависи неговата ефективност – умения за търсене (да подбира местата и средствата, с чиято помощ ще намери по-лесно хората, от които се нуждае), да умее да интервюира, селектира и назначава – това би направило процеса по въвеждане на новите сътрудници по-кратък, по-малко уморителен и по-ползотворен. Той е скулпторът, който не само *скулпторира работата*, но и вае съдбата както на организацията, така и на кандидата за работа.

Една от най-известните метафори за подбора на персонал е „сватосване“ – да се сгоди подходящата двойка, която да живее (работи) заедно дълги години, да се радва на живота и да изпитва удовлетворение. А оценяването в български условия често е „игра на котка и мишка“.

И при двата процеса, за да бъдат професионални следва да се залага както на латинското „Audi, vide, sile“ (Слушай, гледай и мълчи), така и на казаното от Сенека „Corrige

praeteritum, praesens rege, cerne futurum“ (Поправяй миналото, ръководи настоящето, предвиждай бъдещето).

И така идва диалогът – танц, в който работодателят и (бъдещият) служител се движат в ритъм на опознаване, следван от проучване, доверие и пре-оценяване на възможностите за съвместно бъдеще. Понякога диалогът е скован, партньорите са неопитни, друг път – изпълнен с мечти и желания. И няма добри и лоши партньори – само не-съвместими.

Стъпките, които следва съдържанието на учебника, го правят полезен както за бъдещи, така и за настоящи специалисти по подбор и оценяване на персонал, както и при подготовка за явяване на интервю за работа.

В този учебник не се разглежда процедурата по подбор (и оценка) в държавния сектор, тъй като там тя се регламентира от Закона за държавния служител, който задава ясна схема и правила. Все още подборът и оценяването в държавните организации (като училище например) следват традиционните механизми, без да се търсят иновации, да се изпробват стратегии. Може би това предстои...

III. Студии

16. Мерджанова, Я., Богданова, М. Кариерно образование в международна и национална перспектива. –В: ГСУ, кн. Социални дейности, 105/2012, 5–59.

Резюме: Европейското кариерно образование е една от най-авангардните траектории на международното образователно сътрудничество и е следствие от процесите му на универсализация. Имайки прагматични цели, то същевременно проблематизира фундамента на съвременното образование и е предизвикателство пред традиционните му форми. Целта на изследването е, на базата на представително международно сравнително проучване, да се конструира конкретна технологична перспектива за реализиране на кариерно образование в български условия.

Емпиричното изследване на кариерното образование в международен план е осъществено в рамките на Законодателно проучване (възложено от Парламентарната комисия по образованието, науката и въпросите на децата, младежта и спорта) под научното ръководство на проф. дпн Я. Рашева-Мерджанова и организационно-техническото ръководство на доц. д-р М. Богданова на Студентската програма за законодателни проучвания към НС на Република България и на екип в Центъра за развитие на човешките ресурси.

Периодът на проучването обхваща три месеца: октомври–декември 2011 г. и 30 държави. Съдържателните параметри на проучването съответстват на параметрите на кариерното образование като явление и като регламентация: 1. Законодателни основи и регламенти в страната. 2. Основно съдържание и дейности в кариерното образование. 3. Типове институции и тяхната организация. 4. Обхват на кариерното образование – възрастов и като категории лица. 5. Реализиране в училище – наличие на училищни програми; интегрирано обучение в учебните предмети; специални учебни предмети. 6. Специфика на училищните програми по кариерно образование. 7. Специалисти в училище, които участват в реализиране на кариерно образование, и техните функции. 8. Дейности на институциите извън училище – специалисти и функции. 9. Подготовка и сертифициране на специалисти по кариерно образование. Наличие на професионални стандарти. 10. Социално партньорство и отговорности. 11. Интеграция на национално и международно равнище – наличие на национални форуми и членство в европейската мрежа.

Групирането на страните при тяхното представяне отразява едновременно два подхода – териториалният (геополитическа регионализация на света) и образователният (типизирането на системите за професионално образование и за професионално ориентиране и консултиране). 1. Единно средно образование – Скандинавски страни (Норвегия, Швеция, Финландия). 2. Англосаксонски тип поливалентно образование (Англия, Шотландия, Ирландия, Нова Зеландия). 3. Континенталноевропейски „немски“ тип дуална система на образование – (Германия, Австрия, Холандия (Кралство Нидерландия). 4. Комунален Латинско-Средиземноморски тип образование (Андора, Португалия, Швейцария). 5. Балкански страни (Косово, Черна гора, Сърбия, Македония, Албания) и Централна Европа (Словакия, Унгария). 6. Прибалтийски републики – Латвия, Естония. 7. Украйна, Молдова 8. Канада и САЩ 9. Други (Сингапур, Кипър, Турция, Грузия).

17. | Богданова, М. Концептуален синергичен модел на професионално ориентиране и консултиране за деца и младежи със специфични потребности. Резултати от изследване. –В: ГСУ, кн. Социални дейности, 108/2015, 5–89.

Резюме: Студията представя структуриран и апробиран, концептуален модел за ПОК на деца и младежи със специфични потребности, който включва в синергична взаимовръзка подходи, методи, форми и субекти в следното уравнение: синергетично приложно ниво+синергетично научно ниво+синергетично методолого-методическо ниво=синергетично личностно ниво С ПОВИШЕН ЕФЕКТ.

Представено е представително емпирично изследване, чиято цел е да се установи както професионализъмът в полето на работа с деца и младежи със СП (използвани подходи, методи за диагностика и развитие на личния жизнен потенциал на децата и младежите, с които работят), така и мнението на специалистите за интеграцията, за системата на ПОК и професионалната реализация на младежите със СП.

IV. Автореферат

18. | Богданова, М. Синергичен модел за професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на науките“. С., 2015.

Резюме: По данни на Световната здравна организация, процентът на хората със специални нужди варира между 10% и 13% за различните държави, като средно децата със специални потребности са 10% от детското население. Това е международната статистика, но за България такава няма. В световен мащаб съществуват редица трудности при функционирането на система за работа с деца със специфични потребности и техните семейства, която често се определя като закостеняла в бюрократично отношение, объркваща, с ограничени ресурси и без цялостна визия за решаването на проблемите.

От друга страна, работата с деца със специфични потребности (СП) налага използването на адаптирани методики както за комуникация и обучение, така и за насочване към подходящо образование. По отношение на първите, в България опитите са в началото, а „изборът за обучение“ най-често е между помощно, масово училище или дневен център. Спорът специализирани училища или интеграция, включване вече се връща отново в началото – страни с традиции изразяват съмнения по отношение на лозунга: „Интеграцията е важна за всяко дете!“. Да, но не на всяка цена, не във всеки случай. В този смисъл, целта на образованието и обучението на децата със специфични потребности, тяхното професионално ориентиране и консултиране е възможност за пълноценен живот, общуване, професионална реализация, което зависи не само от приемането им от обществото, но и от наличието на цялостна държавна стратегия. Основна е и визията за кариерното образование, професионалното ориентиране и бъдещата реализация на пазара на труда, остава и проблемът за диагностицирането.

Изискването за установяване на IQ чрез тестове все повече доказва, че не е сигурен начин за определяне нито посоката на работа с Детето, нито нуждата от специално образование – затруднения в обучението имат деца както с ниски, така и с типични за възрастта равнища на коефициент на интелигентност. Известно е, че деца с високи стойности на IQ също често срещат трудности, като тези вариации могат да се дължат на различни причини (стрес, дезадаптация, специфична комуникация и т.н.). И тук отново въпросът за професията, през който трябва да се отговори на това: „Какво иска детето?“, „Какво може?“ и „Какво е необходимо да се направи?“.

В България, професионалното ориентиране и консултиране (ПОК) на деца и последващата трудова заетост на младежи със СП е все още нерешен, липсва и цялостна концепция на различни нива (управленски, образователни и т.н.). Акцентът най-често е социална подкрепа и/или образование. И ако младите хора в страната са изправени пред значителни предизвикателства, преди да постъпят на пазара на труда, то за тези с увреждания път липсва (или е невъзможен). Често тях ги застига съдбата на грозното Пате преди (или без да успее) да стане красив Лебед –изоставено символично в дома си, из-оставено в специализирана институция (с тежък хоспитализъм) или отглеждано от родители, забравили за себе си, насочили всичките си усилия към него. Техният силен страх, свързан с въпроса какво

ще се случи ако умрат, кой ще се погрижи за порасналото вече дете (как и дали изобщо), се активира ежедневно. Често родителите срещат финансови трудности, такива свързани с професионалната им реализация, намирането на детска градина и училище, браковете се разпадат, а въпросът за усвояване на занаят или професия изобщо не е поставян.

Ясно е, децата със затруднения нямат нужда нито от съчувствие, нито от състрадателно специално отношение, често сведено до подпомагане и (превратно) разбиране за „социалност и подкрепа”. Специални са всички деца, а ежедневното пре-откриване на подходите, методите и Детето са в основата на творчеството и успешното стимулиране на неговото развитие. Само така то ще пре-открие себе си и ще развие умения, чрез които да усвои занаят, професия или дейност, която да му позволи да се чувства уважавано и ценно. Именно в този контекст, една от възможностите за децата с различни затруднения да бъдат свободни, да усещат, че нещо зависи и от тях, че са полезни, изпитвайки удоволствие и удовлетворение от това, което правят е развитието на ефективна система за професионално ориентиране и консултиране (наричано още и Доклад, достъпен на сайта на Държавната агенция за закрила на детето образование за развиване на възможностите). Професионалното реализиране на процеса изисква да се имат предвид спецификите на заболяването, как диагнозата се свързва с актуалното състояние на детето (младежа), но и какви са Желанията, способностите, уменията, въпреки ограниченията на болестта. Механизъм за това е *адаптацията на различни методи (пиктограми, жестове, на идеята за МАКАТОН – мета език)*, които изграждат мост и правят възможно общуването. Работата с тези методи следва да е поставена на определена теоретична парадигма, през която да бъде разбирано психичното от една страна, а от друга – да се реализират конкретни дейности по ПОК.

Решаването на поставените проблеми не би трябвало да бъде филантропия или резултат от (благотворителни) кампании – те следва да се решават като социален, икономически и политически въпрос. Така, *моделът за професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности е синергичен* на няколко нива:

Първо: на национално, микро и макро равнище

и

второ ниво: основан на принципа за триединство – между психоанализата (която насочва към несъзнаваните механизми и причините за дадено състояние, поведение), мултисензорния принцип (свързан с идеята за развитие през сетивността) и установени прагматични подходи в ПОК (залагат обективизация на личността и връзката с пазара на труда).

Логическият гръбнак на изследването е очертан от **6 основни „кита“**:

- детето със СП – от дете с дефицити към дете със специфични възможности;
- историческото развитие по посока на интегриране на услугите за деца със СП;
- развитие на методите – от диагностициращи и оценяващи към качествени, и основани на личен опит;
- развитие на системата за професионална реализация на младежи със СП;
- крос-професионален профил на специалиста и мултидисциплинарен екип за консултиране на дете със СП;
- интегрирани крос-национални и крос-международни системи за работа с деца със СП, надхвърлящи „специализираните“ системи.

V. Статии в научни списания

19. | Богданова, М. Добра практика на кариерно образование – Естония. –В: Образование, 3/2012, 77–89.

Резюме: *Кариерното образование се появява през 70-80-те г. на миналия век в САЩ, но през последните години се налага и като термин, и като европейска образователна парадигма. То се определя като организирано теоретично и практическо обучение, в резултат на което учениците (студентите) развиват знания и умения, необходими за планиране на кариерата и формират нагласи, готовност за учене през целия живот.*

Кариерното образование е свързано и с теоретико-приложни полета като:

- *кариерно обучение* – целта на кариерното обучение е да подпомогне учениците (студентите) да развиват своето себепознание, да придобият познания за света на заетостта, професиите и възможностите за обучение и да формира у тях нагласи и

способности за справяне при навлизането на съвременния пазар на труда, при взимането на кариерни решения и в процеса на самоопределяне;

- *кариерно консултиране* – подкрепа при взимането на информирани решения по отношение развитието на личната кариера. Темите, които са обхващат по време на процеса са свързани предимно с избора на професия, обучение, заетост;
- *кариерни услуги* – насочени както към кариерно планиране (свързано с идеите за учене през целия живот, взимане на решения, управление на редица събития и роли, което формира кариерата на човека и подпомага постигането на неговите цели;
- *посредничество при предоставяне на кариерна информация* – структурирани данни относно образованието, пазара на труда, професиите и връзките помежду им.

Кариерните услуги в България на ниво училище все още се свързват с професионалното ориентиране и консултиране (част от кариерното обучение), което се фокусира върху темите за професиите, включително естеството на труда, работната среда, изисквания за професионални умения и т.н. На ниво висше образование и пазар на труда това са кариерните центрове, агенциите за подбор и обучение на персонал, Дирекции “Бюро по труда”.

В динамичните и гъвкави условия на пазара на труда въпросите за кариерното образование са все по-актуални, а мерките и стратегиите в полето – все по-необходими. Предстои изграждането на традиции и разширяване полето на компетенции и приложение, а качеството на кариерните услуги и тяхното развитие следва да е предмет на договор за сътрудничество между съответните министерства. Така, в настоящия момент от особено значение са добрите практики, които могат да се адаптират за условията и спецификите на българската практика.

20. | Богданова, М. Добра практика на кариерно образование – Литва. –В: Образование, 4/2012, 63–77.

Резюме: Системата за кариерно образование в Литва представлява структура от институции, в които специалисти предоставят определен кръг услуги и организират дейности с цел да подпомогнат лица от различни възрастови групи да вземат решение относно тяхното обучение и работа, да придобият професионални умения и да направяват собственото си професионално развитие.

В повечето случаи, кариерното образование в Литва се изразява в подготовка на курс за обучение за това как да се откриват личните интереси, качества, заложби, наклонности и др., да се проучват образователни и професионални възможности, да се научат как да вземат решения, да провеждат ефективна комуникация и да изработват индивидуален професионален план. При кариерното обучение се използват редица способности – лекции, екскурзии, игри, проекти, практики и т.н.

Кариерното образование в Литва се базира на следните основни принципи, които осигуряват качеството на предоставяните услуги:

- **достъпност** – всички лица имат еднаквата възможност за достъп до услугите за кариерно образование, без значение от местоживеенето, социалния им статус и т.н.;
- **целенасоченост** – услугите съответстват с личните нужди на отделния индивид и обществото;
- **ефективност** – вземат се предвид промените на пазара на труда при определяне на предлаганите услуги;
- **квалифицирани служители**, разполагащи с необходимото образование и квалификация;
- **активен диалог със социалните партньори** – с образователните институции, работодателите, Бюрата по труда, търговски обединения и областите и общински администрации;
- **модерно техническо и методологическо оборудване** – разнообразие на софтуер, одобрени учебни програми и методически материали;
- **надеждност на информацията** – вярна и надеждна информация за образователните възможности и условия, както и за състоянието на пазара на труда.

21. | Богданова, М. Кариерните услуги в България – състояние и тенденции. –В: Професионална педагогика, 2/2012, 110–130.

Резюме: Статията очертава същността и особеностите на кариерните услуги, а така също тяхната история и развитието им в България. Изведени са субектите в полето – кариерни центрове, агенции за подбор и обучение на персонал, бюро по труда. Отделено е място на добрите практики в дейността на кариерните центрове – „Дни на кариерата“, майсторски бизнес класове, „Дни на отворените врати“, Алумни клубове. Систематизиран е и професионален профил на кариерния консултант.

Кариерните услуги са насочени както към кариерно планиране, свързано с идеите за учене през целия живот, взимане на решения, управление на редица събития и роли, което формира кариерата на човека и подпомага постигането на неговите цели, избор на професия, така и към:

- кариерно обучение – целта на кариерното обучение е да подпомогне учениците (студентите) да развият своето себепознание, да придобият познания за света на заетостта, професиите и възможностите за обучение и да формира у тях нагласи и способности за справяне на съвременния пазар на труда, при взимането на кариерни решения и в процеса на самоопределяне;

- кариерно образование – препраща към организираното теоретично и практическо обучение, в резултат на което учениците (студентите) развият знания и умения, необходими за планиране на кариерата, и формират нагласи,

 - готовност за учене през целия живот;

- кариерно консултиране – подкрепя при взимането на информирани решения по отношение развитието на собствената кариера. Темите, които се обхващат по време на процеса, са свързани предимно с изборана професия, обучение, заетост;

- посредничество при предоставяне на кариерна информация – структурирани данни относно образованието, пазара на труда, професиите и връзките помежду им.

Кариерните услуги в България на ниво училище все още се свързват с професионалното ориентиране и консултиране (част от кариерното обучение), което се фокусира върху темите за професиите, включително естеството на труда, работната среда, изискванията за професионални умения и т. н.

Освен услугите в кариерните центрове, през последните години се засилва активността на агенциите за подбор и обучение на персонал, докато едновременно с това услугите на държавните дирекции „Бюро по труда“ се минимализират.)

Въпреки декларираните желаниа и опити за професионализация и стратегическо развитие на сферата, все още не може да кажем, че има напредък по отношение на мрежата от партньорства и информация, на систематичност на услугите и разнообразие.

Масовата безработица се отразява крайно неблагоприятно върху младежите – младежката безработица се обуславя от действието както на социално-икономически, политически и демографски фактори, така и от тези, произтичащи от проблемите в образователната система, която е призвана да осигури на младите хора квалификация в динамичните условия на пазара на труда. Значителна част от младите хора трудно намират работа, нямат възможност да натрупат трудов стаж и професионален опит, а работодателите избягват да ги назначават, тъй като са необходими допълнително средства и време за обучение. Най-често на тях се гледа предимно като на временни работници, на които се заплаща по-малко от стандартното за дадена позиция. Едновременно с това безспорен факт е, че безработицата носи на младите хора не само икономически трудности, но и води до неудовлетвореност, понижено самочувствие и дистрес, а понякога и до асоциално поведение.

От друга страна, все по-често се говори за умения за заетост, преносими умения и трансфер на знания в (и от) различни области, гъвкавост на образованието и повишаване ролята на неформалното образование, професионална и образователна мобилност. Създадена беше и карта на кариерни услуги, чрез която могат да се намерят кариерен специалист, център, бюро по труда или друга специализирана услуга, а кариерните консултанти могат безплатно да се включат.

Именно в тези условия на пазара на труда въпросите за кариерното образование са все по-актуални, а мерките и стратегиите в тази посока – все по-необходими. Предстои изграждането на традиции и разширяване полето на компетенции, а качеството на кариерните услуги и тяхното развитие следва да е предмет на договор за сътрудничество между съответните министерства.

22. | Богданова, М. Приемната грижа – между не-желанието и не-възможността. –В: Бюлетин на Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, НБУ, 3/2012, 4–9.

Резюме: Девет години след приемането на Наредба за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях, приемната грижа в България все още няма особен напредък и популярност, което неминуемо поставя въпроса за причините. За всичките тези години България премина през редица социално-икономически и обществени преобразувания, извървя нелек път, а присъединяването към Европейския съюз изведе на преден план необходимостта от решаване на редица въпроси, произтичащи от въвеждането на критерии и стандарти за не-институционална грижа.

Един от основните принципи на приемната грижа е, че приемните родители полагат грижи за децата в собствения си дом, като те не притежават родителските права върху тях и между тях и детето не възникват правните отношения на осиновяването. При настаняването основният принцип е посрещане нуждите на детето, а не удовлетворяване желанията на приемното семейство.

23. | Богданова, М. Професионална реализация на младежи със специфични потребности. – В: Образование, 1/2013, 89–99.

Резюме: В България за Детето със специфични потребности най-често се говори като за Дете със СОП – със специални образователни потребности. И поради идеята за интеграция на преден план се извеждат образователните потребности, но често пренебрегвайки всъщност потребността от включване в социалното, в общуването и в общността. От друга страна, механизмите за диагностициране на СОП придават водеща роля на коефициента на интелигентност (IQ), което свежда Детето до статистика, процент не-трудоспособност, лице с необходимост от придружител и т.н.

Всяко Дете има специални потребности, но Детето със затруднения има специфични такива. И това не е игра на думи – ако приемем определението „специални“ (и особено в контекста на IQ), означава да пренебрегнем *равностойни*, да се вглеждаме в затруднението, а не във възможностите, способностите и потенциала на Детето. Тези деца не са по-специални от всички останали – пътят към тях предполага специфични методи, подходи, повече въображение и творчество, търпение и постоянство. Всъщност необходими и за децата “в норма”. Но тъй като все по-често се използват алгоритми, схеми и технологии за възпитание, обучение, терапия, някак си в тях тези деца по-трудно се вписват – те са по-уязвими от съвременните форми на евгениката, поставяйки на изпитание не само професионализма, но и търпението, сензитивността, хуманността и разбирането на човешкото.

В този контекст целта на психосоциалната и педагогическа работа с деца със специфични потребности е възможността за пълноценен живот, общуване, професионална реализация, което зависи особено от това, дали са приети от обществото. Именно в зависимост от усещането им за приемане те придобиват (или не) самочувствие и увереност, необходими за развитието им като пълноценни личности. От друга страна, неприемането и нетърпимостта към тях предопределят и неразбирането, отхвърлянето на Другия.

Детето със специфични потребности много често се нарича “трудно”, което обаче характеризира не само онова, което изпитват Възрастните с него (родители, близки, специалисти), но и неговото усещане за случващото се – на него му е трудно.

И основната трудност много често е липсата на реч (или нейното нарушение – афазия), приета като основен начин за (себе)изразяване.

Като следствие отношението към Детето често се свежда до алгоритъм, в който:

Разбиране смисъла на думите

+

Думи за отговор

=

Обект на въздействие или Субект на взаимодействие

Следването (или не) на този алгоритъм предопределя разбирането на Детето със специфични потребности, неговото приемане като Субект на взаимодействие, а не като Обект на въздействие, което означава да то да бъде о-познато, а методите – адаптирани.

24. | Богданова, М. Детето със специфични потребности – между образованието и психоанализата. –В: Българско списание за образование, 1/2013, 73–84.

Резюме: Въпреки идеите за промяна в полето на работата с деца с увреждане, ситуацията не е много по-различна – липсват достатъчно дневни центрове, материално обезпечаване на грижата за децата в семействата, подкрепа на родителите, налице е текучество на кадри в сферата и липса на интерес от страна на студентите за професионална реализация в полето, крайно ниско заплащане на труда (средно 380 лв.). Най-често социалната работа се свежда до алтруизъм, а психологът изпълнява няколко професионални роли (и на педагог, учител, социален работник).

Основният критерий за диагностициране на дете с т.нар. специални образователни потребности (СОП) е IQ и решение на комисия от 12 души.

Въпреки огласените преди години случаи на деца, неправилно диагностицирани като умствено изостанали, за които стигмата се е оказала прокоба и живот като неспособен, “невъзможен за работа” или като “дебилен”, отзвукът беше краткотраен, а механизмите – непроменени.

Напоследък се наблюдава тенденция за деца с хиперактивност и с т.нар. обучителни затруднения (с които е трудно да се работи и за които е необходима допълнителна обучителна работа) да се насочват към диагностициране като деца със СОП, заради възможността за ресурсен учител. Подобен е механизмът на психозата диагностицирана като аутизъм. Становището на психолог най-често е формално и е свързано предимно с училищния неуспех, липсата на внимание, концентрация и т.н. Не се задават въпроси за причините, семейната ситуация.

Често подходът е статистически и бюрократичен и води след себе си последиците на стигмата, на отношението: “Той е дете със СОП и не може много да се направи”.

От друга страна, психоанализата се свързва с остарял, тромав метод (за който е необходимо много време) и в крайна сметка – с лудост. През последните поне 10 г. обаче, самата психоанализа в България е в (плах) процес на утвърждаване и популяризиране в полето – преобладава когнитивно-поведенческият метод, който значително по-лесно се придобива като квалификация, рационален е, позитивен и се свързва с по-малко време за “лечение”.

В настоящата статия се разглеждат особеностите на детето със специфични потребности и обучението му, психоанализата в различните институции, систематизирайки опита на автора през последните повече от 14 г. с деца и семейства, в системата на закрила на детето и в институциите, както и последната му практика в болницата за деца с церебрална парализа “Св. София”.

25. | Богданова, М., Годорова, К. Детето със специфични потребности – резултати от едно изследване. –В: Българско списание за образование, 2/2013, 32–60.

Резюме: В статията е представено проучване, проведено през юни 2013 г. сред 160 специалисти и родители от област Разград (Самуил, Лозница, Разград, Цар Калоян, Кубрат, Завет, Исперих).

Проучването посочва и подчертава образа и представителството на детето с конкретни нужди; неговия потенциал и интеграция, както и трудностите, пред които са изправени специалистите и родителите; въпроса за професионалното ориентиране и консултиране, модел на работа и работа в екип.

В България детето със специфични потребности (СП) най-често предизвиква съжаление, тъга или страх – все състояния, свързани с неговото не-познаване или с активирането на лични, дълбинни вътрешни механизми.

Стигмата по отношение на него е свързана с неприемане и отхвърляне от обществото – все още при срещата си с тях хората “чукат на дърво”, “плюят в пазвата си”, агресивни са. Единственият начин тя да се преодолее е чрез информизиране, образование, реална интеграция, което да доведе до разбиране на детето със специфични потребности и неговото семейство, до обговаряне на проблемите. Именно по този начин съществуващите митове, които са в основата на неприемането и насочени към дефицита на болестта, без да се отчитат и ресурсите, ще се трансформират в познание. Те биха могли да се систематизират по следния начин:

- децата със специфични потребности имат сериозни физически увреждания, които предопределят изцяло техния живот;

- родителите, които изоставят децата си, са лоши и виновни за тяхната съдба, и трябва да бъдат санкционирани;
- необходими са единствено педагогически подход към тях и получаване на образование в зависимост от степента на изоставането;
- най-важна е диагностиката.

Изследването на проблема за особеностите на детето със специфични потребности в контекста на личната му история, неговата интеграция, диагностиката, трудностите пред семействата представлява практически интерес, както поради анализиране ролята на изведените митове, така и поради:

- възможността за поставяне на конкретната практика на (психо)аналитична основа по модела на социално-педагогически и дневни центрове във Франция, Германия;
- необходимостта от клиника, която отваря пространство за въпросите на субекта, без да го универсализира;
- повишаване ефективността на психотерапевтичната и социално-педагогическата работа;
- фокусиране върху възможностите на всяко дете, а не върху поставената диагноза, което извежда на преден план преди всичко неговите възможности, а не дефицитите. Много често детето е “заклучено” в поставената му диагноза, без да се развиват възможностите му;
- проучване на методите, които използват специалистите и възможността за адаптиране на пиктограмите като мета език на детето със специфични потребности;
- валидиране на изработен модел за работа с деца с церебрална парализа, който може да бъде актуален и за всяко дете със специфични потребности.

Теоретичният модел на изследването е свързан с идеите на Мод Манони, Франсоаз Долто, Мириам Сежер, както и: Борисова, М. Детето с умствена изостаналост – между диагнозата и възможностите. Годишник на СУ, 101/2008; Богданова, М. Изоставянето на деца – превенция и алтернативи. С., 2009; Богданова, М. Професионално ориентиране и консултиране за деца със специфични потребности. Или приказката за грозното пате и черния лебед С., 2012; Богданова, М. Модел за работа с деца с церебрална парализа. - В: Детето във фокуса на педагогическото взаимодействие и социалната работа. С., 2013.

26. | Богданова, М. Професия координатор на индивидуални образователни програми? –В: Професионално образование, 1/2014, 24–35.

Резюме: Статията представя критичен анализ по отношение на интеграцията на деца със специфични потребности, на индивидуалните образователни програми, застъпвайки тезата, че е необходимо на координатора в процеса да се гледа като на отделен специалист, към когото са отправени конкретни професионални изисквания.

Въпреки своята история, интегрираното образование в България все още е поставено пред редица предизвикателства и трудности – основните са: липса на подготовка на специалистите (учители, ресурсни учители, психолози), както и липса на ресурси (стандартизирани методики за диагностика, методически ръководства и литература по проблемите на деца със СОП и техните семейства).

Държавните стратегии заложиха процес, който се очаква да бъде реализиран от учителите в масовото училище (тъй като липсват дневни центрове, ролята на ресурсните учители все още се очертава), практиките на екипност са плахи. Допълнително обръкване предизвиква и идеята за т.нар. включващо обучение, която вече има своите начални опити, трудно разграничими в общия процес на интеграция и в цялостната концептуална рамка за работа с деца със специфични потребности и техните семейства.

Основният механизъм в процеса на интеграция е разработването (от екип за комплексно педагогическо оценяване към регионалния инспекторат по образованието) и изпълнението (от екипите в детските градини, училище) на т.нар. индивидуална образователна програма (ИОП).

В Наредба 1 от 23.01.2009 г. на МОМН) се дава схема, алгоритъм за изготвяне на ИОП, като в чл. 31. (1) се казва: „Индивидуалната образователна програма (...) има за цел да подпомогне детето или ученика със специални образователни потребности за:

1. Усвояване на знания и умения за постигане на държавните образователни изисквания за предучилищното възпитание и подготовка или за учебното съдържание в съответствие с индивидуалните им потребности и потенциалните възможности.

2. Стимулиране на цялостното развитие на детето или ученика.

3. Усвояване на специфични знания и умения в зависимост от увреждането или нарушението.

4. Развитие на социалните умения за самостоятелен и независим живот с оглед на успешна социална интеграция и професионална реализация.

(2) Индивидуалната програма включва конкретни задачи в рамките на учебните програми по един или повече учебни предмети от учебния план“.

Членовете на екипа, разработил индивидуалната образователна програма, са: председател, психолог, логопед, ресурсен учител, специален педагог, учител от детска градина, общообразователното или професионалното училище, възпитател, други. Взима се предвид и мнението на родителя/настойника.

Приетата структура на ИОП има редица спорни моменти, което води до неефективно реализиране на работата или до симулиране на такава.

27. | Богданова, М. Психоаналитичният подход в консултантската практика. –В: Социална работа, 1/2014, 1–23.

Резюме: В статията се разглеждат особеностите на консултантската практика през психоаналитичния подход, защитавайки тезата за необходимост от единна подготовка на екипа, която да води до еднакво разбиране за психичното и страданието. Изведени са основните параметри при провеждане на първично диагностично интервю.

Обичайно консултантската практика е насочена към различни групи в обществото, най-често наричани рискови. Това са:

- безработни;
- хора с увреждания, хронично, психично болни и др.;
- етнически групи;
- (трайно) бедни;
- лица в конфликт със закона (антисоциално, девиантно поведение и криминални прояви);
- деца и семейства в риск (непълни, многодетни и т.н.).

Особеностите на консултирането в тези полета предполага неговото поставяне на добра теоретична основа – бихме могли да систематизираме най-общо два основни подхода: когнитивно-поведенчески и психоаналитичен.

И двете парадигми имат различен понятиен апарат – например дали човекът, нуждаещ се от подкрепа, е пациент (patient – търпеливо понасящ страдание), клиент (човек, когото обслужват – купувач, посетител) или потребител на (социални) услуги. Назоваването „клиент“ по-скоро свежда личността до консуматор, някой, който се обслужва от позицията на купувач, потребител.

Психоаналитичната парадигма влага в понятието пациент хуманно отношение към страдащ, субект, който притежава несъзнавано, а не обект на въздействие, на когото може да бъде предписана рецепта за... Тя използва метапсихологически подход, който разглежда едновременно вътрешните преживявания и външното поведение на човека, едновременно неговото настояще и минало, неговите житейски ситуации и социални обстоятелства.

Съществуват различни школи в психотерапията и пациентът е този, който избира. В България психоанализата има своята история, но психоаналитиците все още са малко – има такива, които се формират, преминавайки през лична анализа. Психоаналитичното консултиране се основава на идеите на психоанализата за несъзнаваното, за симптома като страдание, което трябва да бъде разбрано, а не премахнато.

В психодинамичната консултантска практика реалността има особен статут – всичко казано (вярно или не) всъщност е вярно за пациента, тъй като е изречено, то е част от неговата психична реалност. Но изказаното в сесия не означава, че то трябва се случва в реалността (тя да се променя) – важното е да се разбере какво се казва и защо, какви са механизмите, как самият пациент съдейства в/за ситуацията.

Консултантът (и други специалисти) определя нормите, а психоаналитикът иска да знае какво означава да не се спазват. Ето защо те трябва да се оставят да не бъдат спазвани.

Консултантът не предлага абсолютно нищо – той присъства. Може да каже на детето, независимо от неговата възраст: „Родителите ти казват такова нещо, като мислят, че ти страдаш. Аз съм психоаналитик. Това означава, че се занимавам с някой, който идва при мен, и с това, което той иска да каже, за да страда по-малко. Ако ти имаш нещо да ми казваш, аз съм

тук, на твое разположение, за да те изслушам.“ Аналитикът не знае нищо за това, което се случва в действителност, само детето казва това, което има да каже – то изживява в трансфера към психоаналитика минали преживявания. Що се отнася до настоящето – често консултантът е този, който се занимава с реалността (със или без родителите, а често и въпреки тях). В работата на аналитично ориентираната консултантска практика винаги става въпрос и за миналото.

Всичко има значение – това е, което пациентът постепенно разбира. Всичко „говори“, всичко е обмен на информация, но която не се отнася за днес (или понякога се отнася): това е едно повторение на миналото.

Идеите на З. Фройд (теория, изведена от практиката през клиничното наблюдение) намират отражение в съвременните теории за развитието (Ж. Лакан, Д. Уиникът, Ф. Долто, Мод Манони, М. Клайн, М. Сежер и др.). Основно за тях е знанието за несъзнаваното и процеси като пренос, контрапренос, защити, съпротиви, както и специфичните роли на родителите, на грижата, погледа, езика, ролята на пренаталния период и т.н. – подход, който не се основава на статистиката и чиито резултати не се измерват чрез рейтинг-скали и въпросници. Подходът е клиничен.

- 28.** | Богданова, М. Синергичен модел за професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности. –В: Педагогика, 3/2015, 336 – 359.

Резюме: Статията представя концептуален синергичен модел за професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности, ревизирайки понятията в полето, чрез и доказвайки неговата ефективност през немската система.

- 29.** | Богданова, М. Системата за професионално ориентиране и консултиране на деца със специфични потребности в България – исторически тенденции и съвременно състояние. –В: Професионално образование, 1/2015, 47–70.

Резюме: Статията представя историческото развитие и тенденциите в създаването, развитието и актуалното състояние на системата за професионално ориентиране и консултиране на деца със специфични потребности.

- 30.** | Богданова, М. Мултиекипност и синергизъм при работата на учителя с деца и младежи със специфични потребности. –В: Педагогика, 2/2016, 244–251.

Резюме: Авторът защитава тезата за необходимостта от професионално развитие на учителите, работещи с деца и младежи със специфични потребности, не само поради особеностите на работата, но и поради мултидисциплинарното поле. Акцентира се върху значението на супервизията, личния опит и саморефлексията, участието в професионални групи и гилдии.

- 31.** | Богданова, М. Психичното страдание и предизвикателствата пред специалистите. –В: Практическа педиатрия, 2/2017, 22–23.

Резюме: Предизвикателството пред специалистите, работещи в полето на лечението (най-общо, телесно и психично) е срещата със страданието, с болката, която често въпреки че е назована, остава скрита. Как се разпознава психичното страдание, след като не може да бъде видяно и докоснато (за разлика от телесното)? То не е т.нар. психично разстройство, то е апел, несъзнаван израз на минали събития в живота на човека. И как отдавна доказаната връзка тяло-душа се усеща и описва от пациентите?

Психичното страдание далеч не може да бъде сведено само до следствие от физическото – то често "замъглява" клиничната картина и обърква диагнозата. Известни психоаналитици, каквито са Ф. Долто и Д. Уиникот, са също и педиатри, открили значението на думите за лечението. Но не на всяко слово. Именно Ф. Долто доказва важността на „истинското и пълно слушане“ – чрез работата си тя показва, че всяко същество е един възрастен, който чува и запазва всичко – когато е в утробата (*in utero*), бебе или като малко дете. И може да чуе всичко и да разбере, когато му говорят или когато усеща случващото се, без дори да бъде

назовано – това, което не е казано с думи ще бъде казано с болка и изразено чрез болезнено състояние.

В аналитичния смисъл на думата, страданието е страдание на словото – независимо, дали е свързано с телесното или психичното, то винаги е символично. Необходимостта от реч е толкова силна, че в своята организация, функциониране и интегритет тялото може да бъде засегнато и да страда от нейната липса. Аналитичният начин на слушане има своето място още от първите мигове на живота, разкодирайки симптома-страдание и съпровождайки майката да може да мисли за своето бебе като за Субект.

Психосоматичните разстройства в (ранна) детска възраст се преживяват като загадка от родителите, тъй като „са упорити“ и не се поддават на медикаментозно лечение. Понякога тези „заболявания“ нарушават семейната динамика и активират тревога, страхове, разрушителни фантазии. Във всички случаи, подобни състояния се проявяват като „говорене на тялото“ на бебето, детето, което не разполага с думи, за да се изрази. Най-често обаче, става въпрос и за *семеен симптом*, който трябва да бъде открит, за да се отключи „разплитането“.

Каква е ролята на психоаналитика в това разплитане и какво е мястото му в трансдисциплинарния екип? И как се създава подобен екип? Важни въпроси, чиито отговори не са част от типични практики в България. От друга страна, страданието на пациентите докосва специалистите и им влияе, то сякаш „се залепя“ (несъзнавано) и пред-определя поведението им, предизвиквайки ги. Това залага потребността от „професионално споделяне“, което е не само превенция срещу „изгарянето в професията“, но и механизъм за развитие (професионално и лично).

Специалистите често се изправят пред невъзможността да приемат, че бебетата, децата са поставени в тежки условия и могат да изпаднат в състояния на отчаяние, поради усещането за професионална безпомощност и недостиг на ресурси. Те се „защитават“ от това, което виждат, за да не бъдат „изпепелени“ професионално. Изследване показва, че 8 от 10 доктори в Англия изпитват психично-здравни проблеми. Част от тях преминават на антидепресанти. Според проучване на Университета Cardiff, който работи с около 2000 лекари, 60% изпитват психическо страдание, като по-голямата част не са потърсили помощ. Това се свързва най-често с „прегаряне“, поемане на повече работа, пълно отчуждаване, умора, стрес. Част от тях се справят, търсейки подкрепа от колеги, близки и супервизори, но в повечето случаи тревогата и депресията оказват влияние върху личния и професионалния им живот (Marsh, 2016).

При всички тях супервизията е средство за постигане на развитие (професионално и лично), на ефективност.

Именно **супервизията** е призвана да създаде пространство за езика, едно защитено пространство за думите, погледа, жеста и т.н. Тя включва специализирано консултиране и елементи на психотерапия с цел повишаване ефективността на работния процес. Тя:

- подобрява организацията на работа и създава благоприятна работна атмосфера;
- съдейства за повишаване на специфичните компетенции;
- работи върху механизмите на “burn-out” (“изгаряне в професията”);
- развива различни умения (екипност, емпатия и т.н.) и сензитивност в процеса на работа.

Супервизорът не оценява, не дава рецепти и предписания за последващата работа – той слуша и прави така, че супервизираният да чува своите думи, да си дава сметка за преживяванията, които провокира срещата със страданието, затруднението и болката.

32. | Богданова, М. Реанимация на психичното в педиатричната практика. –В: Педиатрия, 3/2018 (под печат).

Резюме: Педиатрията като наука има редица задачи, но една от основните е запазването или връщането (в случай на заболяване) здравословното състояние на детето, което му позволява напълно да реализира вродения си жизнен потенциал (Шабалов, Н., 2012). Педиатърът (от гръцкото παις (*pais* "дете") и ιατρός (*iatros* "лекар, лечител") като "лечител на деца" е този, който не само (раз)познава телесното страдание, но прави връзките по посока цялостното психо-емоционално развитие на бебето, детето.

Възможна ли е реанимацията на психичното в ситуация на болка и болест? И как през разбирането за несъзнаваното педиатърът може да не-се-изкуши да лекува? А как могат да се съчетаят лечението и лекуването? Има ли разлика всъщност? Отговорите са в зависимост от

теоретичната парадигма, но психоанализата има специфичен поглед, устоял през десетилетията.

Не трябва да се мисли, че психичното на детето се формира естествено и успешно заедно със сомата (т.е. с тялото и неговите функции) – психосоматичното съществуване е постижение. И въпреки че подобно единство се базира на вродената тенденция за растеж на детето, то не се реализира без активното участие на този, който се грижи за него (не само родителите, но и роднини, детегледачки). Особеностите на грижата "научават" детето как да създава връзка в Живота си, често оставяйки белези. Когато грижата е съпроводена с тревога, несигурност, депресия, конфликти, когато няма думи, разказващи за случващото се и включващи детето в ситуацията, тогава усещането за базова сигурност и увереност на бебето, детето е поставена под въпрос. Такова "счупване" на ранния етап от растежа незабавно отвежда към съвкупност от симптоми, характерни за пациентите на психиатричните клиники и необходимостта от превенция на психичните заболявания, която започва с грижи за бебето – даже още преди неговото раждане.

Психичното страдание далеч не може да бъде сведено само до следствие от физическото – то често "замъглява" клиничната картина и обърква диагнозата. Известни психоаналитици, каквито са Ф. Долто и Д. Уиникот, са също и педиатри, открили значението на думите за лечението. Но не на всяко слово. Именно Ф. Долто доказва важността на „истинското и пълно слушане“ – бебето усеща и "запазва" всичко още когато е в утробата, неговото тяло е език. И може да чуе всичко и да разбере, когато му говорят или когато усеща случващото се, без дори да бъде назовано – това, което не е казано с думи ще бъде казано с болка и изразено чрез болезнено състояние.

В аналитичния смисъл на думата, страданието е страдание на словото – независимо, дали е свързано с телесното или психичното, то винаги е символично. Необходимостта от реч е толкова силна, че в своята организация, функциониране и интегритет тялото може да бъде засегнато и да страда от нейната липса. Аналитичният начин на слушане има своето място още от първите мигове на живота, разкодирайки симптома-страдание и съпровождайки майката да мисли за своето бебе като за Субект. И приемайки съществуването на несъзнаваното (онази непозната част от нас, която изненадва и плаши), което за съвременната психоанализа е „мястото на едно знание, съставено от словесен материал, лишен от смисъл сам по себе си, който организира наслаждението и регламентира фантазма, възприятието, както и голяма част от органичната организация“ (Шемама, Р., 1998, с. 181).

Един от основните моменти за анализ на всеки клиничен случай е схващането, че лекарите сякаш са призвани да (из)лекуват всяко страдание-симптом, което (според разбирането на психоанализата) е капан и налудност. За практиката на психоаналитиците е водещо знанието, че "трябва да сме способни да забелязваме симптомите, без да се опитваме да ги излекуваме, защото всеки симптом си има своята ценност за пациента и много често на пациента му е по-добре, ако го оставим със симптома му" (Уиникът, 2008, с. 160). Освен това, детето се нуждае от симптома поради някакво препятствие в емоционалното развитие. Така. "лекар, който знае още повече за психологията ще се задоволи да бъде само в наблюдаваща позиция и да не прави нищо, освен да бъде приятел. Защото той разбира, че преживяването на фрустрации, разочарования, загуба на обичаното, заедно с осъзнаването на личната незначителност и слабост, представлява значима част от възпитанието на детето и със сигурност една от най-важните цели на възпитанието трябва да бъде да позволи на детето да се справя с живота без помощ" (пак там, с. 161).

Предизвикателството пред специалистите, работещи в полето на лечението (най-общо, телесно и психично) е срещата със страданието, с болката, която често, въпреки че е назована, остава скрита. Как се разпознава психичното страдание, след като не може да бъде видяно и докоснато (за разлика от телесното)? То не е т.нар. психично разстройство или "нещо, което ще отшуми с времето" – то е апел, несъзнаван израз на минали събития в живота. И как отдавна доказаната връзка тяло-душа се усеща и описва от пациентите?

В трансдисциплинарен екип, в който всеки участва със своята професионална експертиза и където знанието от различните науки се обединява по посока решения, именно психоаналитикът би могъл да се включи като:

- предполага Субект у бебето/детето – да говори с него, а не на него;
- инвестира Субекта, за да осъществи опита си да съществува;

- поддържа “автентичната реч”;
- подкрепя екипа “да си представи” вътрешния свят на бебето, на детето;
- размества пластове и създава възможности за питане.

Така, връзката между педиатрията и психоанализата следва да е синергична – с повишен ефект за бебето/детето. Основният въпрос е: "Как?", как взаимодействието между тези две науки да доведе до разбирането на психотелесното, на "втория план", разплитайки нишките към тялото-език – разплитане, основано на разбиране значимостта на езика отвъд речта, на същността, ролята и спецификите на бебешния език. И, разбира се – във връзка с мамешкия език, развиващ се към майчин.

33. | Богданова, М. Съпротивите срещу лечението. –В: Практическа педиатрия, 2018 (под печат).

Резюме: Най-общо, съпротивите се дефинират като пречките пред лечението – всичко, което спира достъпа до субекта поради неговата несъзнава нагласа. З. Фройд поставя под въпрос заявеното желание за излекуване, откривайки не само процесите на съпротива и защита, но и „ползите от болестта“.

И всъщност чии са съпротивите – на пациента или на лекаря? А как съпротивите на родителите се проявяват като съпротиви на бебето, на детето?

34. | Богданова, М. Психоаналитичната парадигма в социалната работа. –В: Социална работа, 2018 (под печат).

Резюме: В статията са разгледани основните постановки за социалната работа, като е представена авторова позиция за нейната същност през психоаналитичната парадигма. Основно място е отделено и на спецификите в три основни полета – професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности, на юноши в конфликт със Закона, както и с бебета, и малки деца.

Смята се, че социалната работа е част от начините за постигане т.нар. благоденствие, реализирана в широк кръг от социални услуги и подкрепа. Тя е тясно свързана с икономическото състояние на Държавата, с нейната социална политика, както и с функциониращите стратегии за определени социални структури. Дълги години в България социалната работа се свързваше най-вече със социални грижи и помощи, с обгрижването на възрастни хора, а през последните години – и със закрилата на децата. Тя липсва в болници, а стремежът да се включи в образователната система поставя редица въпроси. Тя е професионална дейност, която следва да се концептуализира, да се постави на теоретични основи, да се мисли и развива в конкретно поле.

Съществуват нагласи социалната работа да се педагогизира или психологизира – социалният работник като (специален) педагог, психолог, психотерапевт. Така той е поставен в позиция на “вездесъщия” – събира информация, диагностицира, консултира, прави психотерапия, съветва. Реализирането на тази позиция (макар и примамлива на пръв поглед) крие в себе си множество капани. Изискват се редица специфични знания и умения за всяка сфера, като едната функция не предполага (дори противопоставя) изпълнението на другите – психологът не събира информация, посещавайки домове, педагогът не може да прави терапия и т.н. Взаимовръзката може да бъде представена по следния начин.

Психоанализата е фундаментална теоретична парадигма със специфични особености и конструкции – тя е извън реалността, работи основно с *психичната реалност*, изисква специфична рамка на работа и аналитичен подход – неин обект е Субектът, а не Аз-ът (като последователност от идентификации), който е имагинерен (Ж. Лакан). Психоанализата дава яснота за функционирането на личността, за нейното разбиране, основавайки се на концепцията за несъзнаваното. Тя би подпомогнала социалния работник (педагога, психолога, лекаря) в неговата работа, след придобиване на правоспособност, основана на международни стандарти изискване за личностно и професионално развитие.

От друга страна, социалният работник може да използва педагогически, психологически похвати и методи в работата си, но неговите задачи са други – той е посредник между институцията и клиентите ѝ, изготвя социални доклади и оценки и т. н. Социалният работник

работи основно с *реалността на клиента* и неговото обкръжение. В България сме свидетели на ситуации, в които на него му се налага да застане на страната на институцията, а не на личността – налице са редица обстоятелства (зависимост от институцията и нейните изисквания, липса на дължостна автономност и пряко подчинение и т. н.), които предпоставят съобразяване с конюнктурата, а не с клиента, което поставя под въпрос възможността за конфиденциалност, създаване пространство на доверие. Много често детето е “идентифициран пациент” и в този случай за всяка система (институция, т.нар. алтернативна грижа, училище и др.) е присъщо да сменя отговорността от себе си и да издига тезата за “проблемното дете”, идеализирайки се. Именно социалният работник е в позицията на защитник на детето и е този, който може да насочи към психолог, педагог, психотерапевт, без самият да бъде такъв (правят изключение случаите, в които е обучен за това).

VI. Статии и доклади в сборници /от конференции и юбилейни

35. | Богданова, М. Модел за работа с деца с церебрална парализа. –В: Детето във фокуса на педагогическото взаимодействие и социалната работа. Конференция с международно участие, С., 2013, 676–682.

Резюме: Специалистите в полето на работата с деца със специфични потребности са изправени пред редица предизвикателства – необходимо е както разработването на съвременни методики за обучение, определяне вида на специално образование, така също и преосмисляне на идеите за диагностициране и интеграция. Целта на разработването на модел за работа с деца с церебрална парализа е именно да се адаптират добри световни практики (френски и немски опит) и да се структурира ефективен модел за работа с децата и с техните семейства.

36. | Богданова, М. Мултисензорният принцип при работа с бебета и деца с церебрална парализа. –В: Академия по церебрална парализа. С., 2014, 174–189.

Резюме: Човекът е чувстващо същество – за да усети материята или Другия се уповава на своите сетива. За бебето и детето усещането е водещо в структурирането не само на психичното, но и на телесното – още в утробата то преживява мултисензорни въздействия и тези усещания го съпътстват през целия живот.

Значението на думата сензорен се свързва със “сетивен, чувствителен“, а мулти – с много. Така, мултисензорният принцип отдава значение на сетивата – *тактилност* (усещане за допир, отговор на кожните рецептори при допир, натиск, температура, болка), *слух* (реакция на звуци, умение за правилно долавяне, разпознаване, преобразуване и реагиране на звуци), *вкус* (долавяне, разпознаване, обработване и отговор на вкусове чрез небцето, както и на различни консистенции), *обоняние* (отношение към мирис, долавяне, разпознаване, обработване и отговор на различни миризми), *зрение* (долавяне, разпознаване, обработване и отговор на видяното), *вестибулация* (реакциите при движение, равновесие), *проприоцепция* (усещането за „позиция“).

Мултисензорният принцип се изобретява като практика и цялостен подход към детето и семейството. Той се основава на:

1. Разбиране и приемане историята на детето, отдаване значение на бременността и раждането, развитието и усещанията на бебето, неговата позиция на Субект.
2. Значимостта на думите и схващанията на Ф. Долто – “всичко е език”.
3. Разбиране на бебето/детето през неговите симптоми-страдание, чрез които ни “говори”.
4. Основополагащата роля на изграждане схема на тялото, като основа на педагогическата и логопедична работа, без да се абсолютизира ролята на обучението.
5. Разбирането за болестта през възможностите, а не през дефицитите.
6. Идеята за храненето като общуване.
7. Психодинамичен, клиничен подход към страданието и мулти-екипност.

Важно при разработването на мулти-сензорния подход е знанието за развитието на бебето, символичното му раждане и история, за които тялото е свидетел.

Бебета помнят още от раждането – те много рано разпознават лицето, гласа и миризмата на майката. Запомнят „подсказванията“ (посочване с дума например), когато им помагат да се ориентират в заобикалящата ги обстановка и да разберат какво се случва сега: звукът на водата от чешмата – ще се къпят, шишето с вода – ще пият и др. С течение на времето запомнят

предметите: те са едни и същи, разпознават новите, изучават свойствата им и собствените си действия.

Правени са редица наблюдения върху обонянието и слуха на плода – след средата на бременността детето може да чува. Има проучвания с новородени бебета в рамките на 1-2 дни, които са неспокойни и плачат, и когато им се пускат различни звуци, се отчита как те реагират. Когато чуят гласа на майка си, децата се успокояват. Това означава, че могат да различават гласовете на майките си и това им харесва.

В биогенетичното развитие на човека рецепторите за обоняние се развиват много рано. Затова бебето поглъщайки и миришейки околоплодната течност ”се запознава” с майката. По този начин бебето „добива познания” за своята майка. Затова именно, когато се роди и започне да суче именно обонянието е това, което го ориентира как то само може да намери гърдата, стига да му се даде възможност.

Бебето е свикнало с почти всички вкусове чрез околоплодната течност, после – чрез майчиното мляко.

Интересен е експериментът, воден от Жак Косние в Лион (Сирюлник, 2014) – в лабораторията си имал разделени две групи бременни плъхове. Всяка сутрин, като пристигал удрял върху едната клетка, после хранел плъховете в другата клетка, която докосвал, преди да отиде да се заеме със задълженията си на университетски преподавател. Промениливата в този експеримент следователно била удрянето върху едната клетка и докосването на другата. След като женските родили малките си, той установил, че когато подсвирквал (което позволява да имаме измерими параметри, защото можем да анализираме интензитета, честотата и продължителността), малките, чиито майки били в удряната всяка сутрин клетка, имали слухова конвулсия. Този много прост експеримент показва, че запаметяването започва много преди идването на бял свят. Навярно нямаме право да говорим за психогенеза при плъхчетата, но можем да говорим за различна чувствителност към информации, взети от света в зависимост от това, което вече се е случило на майката в последните седмици на бременността при човешките майки и в последните дни на бременността при майките-плъхове. Това означава, че процесите на научаване започват много по-рано отколкото вярваме и са непознати – т.е., че не си даваме сметка за възможността да оформяме ежедневието според наученото и дори според нервната ни система.

Речта е тази, която очовечава, съпровожда бебето през преживяването и му дава думи – спасителни пояси, с които да премине през страданието. Тези думи обаче трябва да са в подходящо време, по подходящ начин, дадени професионално от специалистите или сензитивно от родителите.

37. | Богданова, М. Кариерно развитие на педагогическите специалисти през психоаналитичната перспектива. –В: Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука. Конференция с международно участие. С., 2014, 317–326.

Резюме: В статията се извеждат особеностите на кариерното развитие на специалистите през психоаналитичната парадигма. Очертавайки предизвикателствата, пред които е изправено съвременното училище, трудностите пред учителската професия, необходимостта от квалификация и от единен подход в обученията, авторът защитава тезата, че именно дълбинното разбиране на процесите, психичното, съчетано с личностното развитие биха довели до професионализъм, свързан с усещане за професионална удовлетвореност. Описва се практиката в Зелената къща, идея на Ф. Долто, част от Специализираната болница за деца с церебрална парализа “Св. София”.

38. | Богданова, М., Годорова, К. Психоаналитичният подход в процеса на професионално ориентиране и консултиране в училище. –В: Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука. Конференция с международно участие. С., 2014, 474–484.

Резюме: Статията представя актуалното състояние и тенденции в процеса на професионално ориентиране и консултиране в училище. Описва се опит от провеждане на “Ателие професия” с ученици от 5 и 8 кл. Извеждат се особеностите на психоаналитичния подход и механизмите за избор на професия, за професионално развитие.

39. | Богданова, М. Мултисензорен принцип и синергизъм при работата с бебета и деца с церебрална парализа. –В: Спешна педиатрия, 2015, 339–347.

Резюме: Идеята за мулти-сензорния принцип, за мултисензорността и за синестезията имат своите същностни идейни и практически прототипи преди новите времена на педагогиката и в психологически контекст, както и свои български опит. Неговото цялостно инсталиране в практиката на работата с бебета и деца със специфични потребности е доразвит като мултисензорен-психоаналитичен принцип, залагайки на синергията в триединството между различни науки и поставяйки под въпрос т.нар. "сензорна интеграция", нашумяла през последните години. Значимостта и ефективността на мултисензорния принцип предполага и изграждане на мултифункционален, мултидисциплинарен, професионален екип.

40. | Богданова, М. Ранното детско развитие през синергията между педагогика и психоанализа. –В: Образование и възпитание за утре – между традицията и иновациите. С., 2015, 328–345.

Резюме: Докладът повдига въпроси, свързани със сегашното състояние на образованието в ранна детска възраст в България и ролята на психоанализата в работата с бебета и деца. Представен е опитът на Франция и Германия - системи, които създават условия и развиват съвременни концепции за ранно детско развитие с внимание към детайла - избор на храна, пространство, дейност, роля на родителите и привилегирани отношения с Възрастния.

41. | Богданова, М. Социална работа с бебета. –В: Педагогиката и социалната работа през XXI век - предизвикателства и перспективи. С., 2016, 353–364.

Резюме: Докладът представя връзката между психоанализата и социалната работа с бебета, която е на няколко равнища: значението на перинаталността; разбирането на симптома и страданието; необходимостта от професионално формиране и развитие; работа в мултидисциплинарен екип, основан на единна парадигма.

След авторските търсения в полето на „Приемната грижа”, „Изоставянето на деца”, „Не-желаното майчинство” и „Глухотата”, въпросът за перинаталността следва естествено и логично. Става дума за психични механизми, независими от реалността – усещането за (из)оставяне, колебанието за майчинство, ресурсът да чуваш и да осиновиш в Желанието дете, без да е собствено(ст).

Дългогодишната ми работа с юноши и семейства винаги ме е връщала към изначалното – раждането в думите и за Света, чиято липса или тежест води до аутизъм, асоциалност и други т.нар. социално значими заболявания. Психоанализата има привилегията да „дръпне завесата” на непознатото – несъзнаваното и раждането на Субекта, символизирането и симптома.

Каква е връзката между психоанализата и социалната работа, когато става въпрос за бебета (и малки деца)?

42. | Богданова, М., Сежер, М. Психоанализа с бебета. –В: Психотерапевтични подходи и практики. С., 2016, 27–43.

Резюме: Вследствие на труда на френския психоаналитик Франсоаз Долто през 70-те години на ХХ век, постепенно се налага практиката на психоаналитичното вслушване в бебетата, което се пренася в родилните отделения, в неонатологиите така че да присъства още веднага след раждането, дори и по време на вътреутробния живот. Тези практики постепенно се разпространяват в света: във Франция, но също и в САЩ, Англия, Белгия, Мароко, Аржентина, Италия, Швейцария, Бразилия, Канада, Германия, Китай. От шест години насам, България се нарежда сред страните новаторки, развиващи професионалисти в клиничен опит за работа с бебета, с цел също да се обучат в този *твърде особен подход*.

43. | Богданова, М. Лазник, М-К. Психоанализа с бебета в риск от аутизъм. –В: Идентитет и различия. С., 2016, 28–43.

Резюме: Статията представя систематизиран клиничен опит на психоаналитична практика за ранна диагностика и превенция на аутизма при бебета. Интерпретирани са основни теоретични

концепти от лаканианската психоанализа, които са приложими в анализа на етиологията, диагностиката и превенцията. Обобщени са клинични примери, изясняващи някои от клиничните маркери на аутизма в психоаналитичната практика с бебета и техните семейства.

44. | Богданова, М. Психоаналитичната педагогика и възпитанието. –В: Предизвикателства пред съвременното възпитание. С., 2016, 127–136.

Резюме: Статията представя основните идеи в класическата теория на психоаналитичната педагогика. Наследството на Франсоаз Долто е подчертано в контекста на образованието. Акцентира се върху ключовите компоненти на теоретичната и практическата работа на Хелмут Фидгор.

45. | Богданова, М., Сежер, М. Бебето и нагонът. –В: Метаморфози на страданието. С., 2017, 8–22.

Резюме: Да се родиш не е априори травма, това е един от етапите в живота. Това, което може да бъде травматично са условията около раждането и начинът, по който то се свързва с историята на субекта и тази на неговото семейство. В този смисъл, подкрепата, оказвана на бременна жена, родители и техните новородени е решаваща не само за тях, но също и за обществото – в начина, по който се подготвя неговото бъдеще. Описани са два случая от клиничната практика на авторите.

46. | Богданова, М. Бебето като субект в психоанализата. –В: Субектите в психотерапията. С., 2017, 72–82.

Резюме: Статията представя основанията за мисленето на бебето като субект в контекста на психоанализата. Психоаналитичната работа с бебета изисква специфична компетентност както за тяхното разбиране, така и за включването им в езика. Сензитивността, усета и психоаналитичното знание са инструментите, които съпровождат семейството в търсенето на отговори. Трансферът на бебето също следва да се анализира – то е личност и какво следва? Да се роди като субект, да е родено като субект и да гледаме на него като на субект. Именно психоанализата предполага у него субекта и насочва езика, включвайки го в случващото се.

47. | Богданова, М., Бандеров, А. Идеите на Жак Лакан в клиничната социална работа. –В: Пътища на професионализма в социалната работа. С., 2018, 139–156.

Резюме: Статията изследва практическата приложимост на идеите на лаканианската психоанализа в полето на клиничната социална работа. Чрез разбиране и прилагане на концепции като Големия Друг, верига на означаващите, Боромеев възел и схема L, клиничният социален работник може да постигне дълготрайни резултати. Статията представя практики на клинична социална работа с бебета и юноши в конфликт със Закона.

48. | Богданова, М., Тодорова, К. Теории и подходи в професионалното ориентиране и консултиране. –В: Пътища на професионализма в социалната работа. С., 2018, 101–114.

Резюме: Статията представя систематизиран прочит на развитието на кариерните теории и теориите за избор на професия. Обобщени са консултантските подходи в полето на професионалното ориентиране и консултиране. Отделя се място и на категоризацията на теориите за кариерата, както и се представя структурата на общата теория на кариерата.

49. | Мерджанова, Я., Богданова, М. Базови практически модели за формиране на кариерни умения. –В: Антология по неформално образование. С., 2017 (под печат).

Резюме: Съвременното кариерно образование се разбира и реализира в европейски и световен мащаб като комплексна услуга за всички възрасти от *кариерно информирание, кариерно и/или кариерно обучение*. Предлагат се технологиите на трите професионални базови дейности в помощ на специалистите от практиката. Същевременно моделите имат и евристична обучаваща стойност в процеса на подготовка на такива специалисти. Ето защо е включен и моделът за

институционално проектиране на институция за кариерно образование, съобразен с местната образователна и пазарна инфраструктура.

50. | Богданова, М. Бебето и педагогиката. –В: Детето и педагогиката. С., 2018 (под печат).

Резюме: Бебето говори чрез тялото си, за него всичко е език, а от разбирането му зависи неговото вписване в Света.

Как се разбира този език? Къде са трудностите и как педагогиката е призвана да съпроводи не само бебето, малкото дете, но и родителите? Докладът очертава едно специфично поле, свързано с предполагаемия субект у бебето – специфичен психоаналитичен конструкт.

51. | Богданова, М. Предприемачеството като възможност за кариерно развитие на младежите със специфични потребности. –В: Научни и практически аспекти на приобщаващото образование. Юбилейна научна конференция с международно участие. С., 2018 (под печат).

Резюме: Въпросът за обучението на младежи със специфични потребности и участието им във висшето образование е продължение на системата за работа с т.нар. деца със специални образователни потребности, регламентирана в редица нормативни документи. Авторът защитава необходимостта от реализиране на концептуален синергичен модел за професионално ориентиране и консултиране, който да създава възможности пред младежите за кариерно развитие. Представено е и изследване, чиято цел е да установи нагласите на младежи към предприемачеството като алтернатива за професионално и личностно развитие, което да е отправна точка в последващи анализи, свързани с възможностите за кариера на младежите със специфични потребности.

52. | Богданова, М. Педагогика и психоанализа. –В: „130 години Университетска педагогика“ (под печат).

Резюме: З. Фройд нарича терапевтичната задача на психоанализата „постижение на способността за щастие, работа и любов“. Развивайки тази мисъл, психичното здраве е съзнаваната власт над собствените възможности, контрол над реалността и способност да се построят личностни отношения с околните, без да се обременяват със страховете, привнесени от детството. Каква е ролята на педагогиката в този процес? И как психоаналитичното мислене помага в разбирането на детето? В исторически план и в световен мащаб са познати автори като А. Фройд (1927), Б. Бетелхайм (1969), Г. Фигдор (1986; 1987; 1989; 1993; 1997), Д. Брицман (2003; 2006; 2009; 2011; 2015) и др. В този смисъл, дали е възможно в XXI век да се изобрети теория на възпитанието, основана на психоанализата? Това ще бъдат само някои от въпросите, засегнати в доклада.